

INTERJÚ

GYÖRGYI ANNAMÁRIA

A mumusok és a kék madár”¹ *Mi történt? Miről beszél(t)ünk?*

*Bárdi Nándor történésszel, a Teleki László Intézet, Közép-Európai Tanulmányok Központjának tudományos főmunkatársával Györgyi Annamária készített interjút a kettős állampolgárság és az erre vonatkozó népszavazás vitájáról.*²

– *Néhány napja Marosvásárhelyen tartottál ebben a témában előadást. Miért pont ott, miért pont most?*

– Volt egy régebbi meghívásom az ott szerveződő fiatal társadalomtudományi körtől. Eredetileg egy historiográfiai témáról beszél(t)ünk, de mivel az utóbbi hetekben egy budapesti tudományos konferencián is elemeztem a kérdést, Gagy József arra kért, hogy álljak a vásárhelyi érdeklődők elé – ha van merszem –, magyarázzam el a kialakult helyzetet és a döntés ága-bogát; különösen a magyarországi szavazói magatartás érvrendszerit. Erre nem tudtam nemet mondani. Persze tartottam egy kicsit az érzelmek áradásától és a népgyűlési hangulattól, de végül semmi ilyen nem tapasztaltam. Ráadásul, a népszavazás utáni színpadias megnyilatkozások médiavisszhangja nyomán mindenki valami nagy konfliktuskezelő helyzetre számított, miközben tőlem egy szakszerű elemzést kértek, és ezt nyugodt beszélgetés követte. A „mi lesz most”, a „nekünk ez jó vagy rossz” kérdéseire persze nem tudtam mit mondani, hiszen nem vagyok vátesz. Az azonban érdekes volt, hogy többen a társadalmi, közszellembeli tényekkel való szembesülést, az erdélyi valóságlátás tisztulását hangsúlyozták. Mikor Budapestre visszatértem, jónéhányan rákér-

---

¹ Az interjú címe utalás Balla D. Károly azonos című esszéjére, amely Magyarország euroatlanti integrációjának a kárpátaljai magyarságra vonatkozó következményeit taglalja. Megjelent: Kisebbségi áramszünet a schengeni fal tövében. *Magyar Napló* (Budapest), 2000. 39–58.

² A beszélgetés 2004. december 30-án készült. Eredeti változata megtalálható: politika.transindex.ro/?cikk=2911 internetes oldalon. Az itt közölt szöveget Kovács Éva és Erdősi Péter gondozta, amiért a decemberi beszélgetés szereplői ezúton mondanak köszönetet.

deztek, hogy miként fogadtak, mit vágtak a fejemhez odaát. S én csak széttártam kezem, semmi rendkívülivel nem szolgálhattam.

– *Kívülállóként lehet-e e kérdést csupán tudományos problémának tekinteni?*

– Ha nem is lehet kívülállónak maradni, a magam szaktörténelmi pozíciójában úgy vélem, lehet erre törekedni. Annyival könnyebb nekem, mint neked, hogy nincsenek határon túli felmenőim, soha nem voltam kisebbségi. Ehhez jön az, hogy a jósorsom hozta szakértői munkáim során hozzászokhattam, hogy nem pro vagy kontra kell gondolkodnom – erről a kérdésről sem. A népszavazási voks szerintem habituális és szocializációs kérdés, és a szavazók számára másodlagos az érvek–ellenérvek megfontolása. Tehát én ebben az egészben – a népszavazás után – az igen/nem bölcsködésnél fontosabbnak tartom, hogy kívülről lássuk, mi is történt, mi van az érvelések, hirdetések és az opciók mögött.

– *Milyen keretek között érdemes ezt a problémát elemezni?*

– Az egész kérdéskörben döntőnek tartom, hogy a téma a magyarországi belpolitika és a magyarországi közgondolkodás problémája önmagával, és csak következményeiben szól a magyar–magyar viszonyról. A kérdés döntően pártpolitikai mezőbe került – miért ne került volna, hiszen ma minden oda fut be Magyarországon –, és ehhez jöttek a társadalomlélektani jelenségek. Döntően a határon túli magyarok lehetséges viselkedésére – a jövőbeli tömeges áttelepülés feltételezésére, illetve, a másik oldalról az elutasítás esetében várható csalódottságra – és ellenreakcióira való hivatkozás került bele a magyarországi vitákba. S így jelentős mértékben érzelmi kérdéssé vált az egész probléma. A határon túli magyarok ügyét tehertételként, a kettős állampolgárság intézménye pedig félelmetes és beláthatatlan következményeket hozó mumusként jelent meg a kampányban. A vajdasági, kárpátaljai és az erdélyi nyilvánosságban, valamint a magyarországi „igen”-kampány egy részében, ugyanez az intézmény mint az örök megszabadulás boldogságát hozó Kék madár jelent meg. A határon túli nyilvánosságban kialakult helyzetet, Bibó István nyomán, olyan politikailag hiszterizált helyzetnek látom, ahol a valóságos, a lehetséges és a kívánatos egészséges egyensúlya felborult. S ennek következményeként közösségi rémképek és lelki kilengések állandósulnak, mindezek beépülnek a valóságképekbe, és az emberek aztán ezeken keresztül érzékelik környezetüket. Gondolj csak a két alapvetően különböző pólus, a *Háromszék* című lap és a *Transindex* Disputa szövegeire a népszavazás utáni napokban.

De visszatérve a pártpolitikai mezőhöz, azt is látni kell, hogy a magyarországi politikai elit 1997, a nyugdíjreform óta egyetlen szakpolitikai intézmé-

nyi reformot nem tudott megvalósítani: sem a közigazgatásban, sem az egészségügyben, sem az oktatásügyben, és az államháztartás terén sem. A két nagy politikai tömb totális bizalmatlanságba ágyazott egymásnak feszüléséből – a problémák szőnyeg alá söprésén túl – kialakult egy olyan pártpolitikai „stratégia”, amely saját sikerességét pusztán a szavatszerzésben méri, perspektívája pedig a következő közvélemény-kutatás népszerűségi mutatóinak megismeréséig terjed. A magyarországi népszavazási távolmaradás mögött ezt a politikai osztállyal szembeni, egyre növekvő elégedetlenséget is érzékeltetni kell. Hiszen a politikai, közéleti elit nem politikai, hanem pártpolitikai alternatívákban gondolkodik. A nemzetpolitika, nemzeti egység kérdésének csak egyik oldala a határon túli magyarság problémája; legalább ennyire súlyos kérdés, hogy az európai politikában miként tud a két nagy magyarországi politikai erő együttműködve, nemzeti érdekeket megjelteni.

Lehet azt is mondani, hogy „ez a ti bajotok”, csak hogy valójában a térség bármiféle nemzetegyesítő szándék nélkül is egységesül: nem lehet a problémákat külön kezelni se itt, se ott. Ahogy nyilvánvaló, hogy a határon túli magyar politikai entitások választójog nélkül is komoly hatással vannak a magyarországi belpolitikára, és viszont. Erről lehet ilyen vagy olyan véleményünk, de ez ténykérdés.

Az egész népszavazásügyet a politikusok, itt és ott egyaránt, szeretnék elfelejteni. Azonban a felfakadt vitákat nem lehet megkerülni, a konfliktusokat, ellenérzéseket ki kell beszélni. A pártpolitika meghaladása nem csak a politikusok felelőssége, hanem a magunkfajta filológusoké is, akik más, új beszédmódokkal értelmezhetik a történeteket, következményeket és a teendőket.

– *Konkrétabban, milyen dimenzióit különíthetjük el ennek a kérdésnek?*

– Az egyik szint a politikai kényszerhelyzet-szituáció, a népszavazás létrejötte és eredménye. A másik szint a pártpolitikai küzdelem terepe. A harmadik pedig a politikai osztályon belüli, megközelítésbeli különbségek világa. Mivel a magyar nemzet és a magyar állam határa nem esik egybe, ezért a nemzetépítő (kisebbség- és magyarságpolitikai) logikák ütköznek az államszervező logikákkal. S e mögött ott van, hogy a tizenöt éve fejlődő határon túli közösségek mint politikai entitások, a közösségi autonómiák intézményesített legitimálása hiányában a politikai nemzetek állami intézményei közé szorultak. Arról van szó, hogy a romániai magyarság – de ez vonatkozik a többi határon túli magyar társadalomra is – a romániai politikai közösség, de nem a román politikai nemzet része. Hiszen az erdélyi magyarság nem a román, hanem a magyar nemzetépítésben vett részt 1918-ig, majd a román nemzet- és államépítés épp a magyar, német, zsidó pozíciókkal szemben működött. A po-

litikai nemzethez kapcsolódó lojalitás, kötődés gyenge (ez Szlovákiában, Szlovéniában, Horvátországban mérhetően sokkal erősebb, mint Romániában, és különösen az ukrainai magyarság körében), és az adott országgal való azonosulást a szülőföldhöz való kapcsolódás teremti meg. A romániai magyar kisebbségi elit ezt mindig közösségi integrációként képzelte el. Úgy vélte, hogy önálló szülőföldi magyar intézményrendszer működtetése révén kapcsolódhat, integrálódhat a román államba. Ez az otthon és haza dilemmája. Ez jelent meg a húszas évek politikai transzilvanizmusában; Bánffy Miklós Magyar Népközösség-kísérletében a Nemzeti Újjászületési Fronton belül; a Magyar Népi Szövetség-, illetve a kolozsvári baloldali autonomista törekvésekben 1944–1946 között (Jordáky Lajos, Lakatos István); az 1968-as intézményteremtő felfutásban; az 1993-as brassói RMDSZ-kongresszus „állam az államban”-elgondolásában. Ráadásul 1940–1944 között az Erdélyi Párt – nem nemzeti, hanem regionális alapon – hasonló integrációs stratégiát kínált fel a budapesti kormányzatnak.

A budapesti magyarságpolitikában, akár nemzetegyesítésből, akár kisebbségvédelemből indulunk ki, megkerülhetetlen a saját, demokratikus kisebbségi intézményrendszer kérdése. Ez akkor erősítheti igazán az „otthon–haza” érzését, ha a lokális ügyekből, az emberek mindennapi gondjaiból indul ki, és ebből alakítja ki regionális partneri viszonyát a „budapesti nemzetpolitikákhoz”.

– *Honnan és mitől indult el a kettős állampolgárság-vita?*

– A probléma genezisének öt-hat csomópontja van. Ami előjátékát illeti, érdemes tudni, hogy a problémát liberális oldalról vetik fel, még 1989-ben. A *rendszer váltás programjában* – ez az SZDSZ első pártprogramja – a kisebbségi tézisek szerzője, Tamás Gáspár Miklós így fogalmazott: „13. Minden magát magyarnak valló személy – és az ő jogán családja – legyen jogosult a magyar állampolgárságra.” Ezt számon kérni, a párttól vagy TGM-től, jó felütésnek tűnhet: de tudni kell, hogy mindez a romániai menekültügy időszakában (1989 májusában) született, amikor a magyar szervek még visszaadtak a határon átszökött személyeket a román belügyi szerveknek. Ténylegesen a kettős állampolgárságot mint a balkáni és a közép-európai államszétesések utáni nemzetiségi kérdés kezelésére szolgáló technikát Konrád György és Végel László vetette fel 1992 márciusában egy budapesti, SZDSZ szervezte konferencián. Ők akkor ezt kétoldalú megállapodások rendszerével képzelték el, mintegy a kisebbségi konfliktusok kezelésére. A javaslat – a magyar kisebbségi autonómia-konceptiókhoz hasonlóan, lásd Carington-terv és a VMDK koncepció – a felbomló Jugoszlávia viszonyainak rendezésére szolgáló kétoldalú megállapodás-rendszerre épülő kisebbségvédelmi elképzelésekből származott. A magába néző

magyarországi közszellem általában nem vett arról tudomást, hogy szomszédai közül csak Ausztriában és Romániában nem volt állampolgárság-változás. Bár az utóbbi országban élő magyarok jó része tisztában van a bukaresti Moldva-politika következményeivel, tud a Pruton túliak kedvezményeiről. Ennek is köszönhető, hogy a kettős állampolgárság kérdését sokkal kevésbé látják problematikusnak, mint a magyarországi közvélemény.

A kettős állampolgárság követelését Erdélyben Katona Ádám vetette fel. Az Erdélyi Magyar Kezdeményezés programjába vette, a Szövetségi Képviselők Tanácsában is felvetette, de 1993-ban nem került be az RMDSZ kongresszusi programjába. 1994–1996 között Borbély Imre több, az MVSZ számára készülő nemzetstratégiai tanulmányában foglalkozott a kérdéssel. Majd 1996-ban, az MVSZ IV. Világkongresszusán bekerült a programba a magyar állampolgárság kiterjesztése.

Ez az év fordulópont volt az utóbbi évtized kisebbség- és magyarságpolitikájában. A magyar külpolitika szempontjából – az alapszerződések megkötésével – megszabadult az instabilizáció – a magyarországi kisebbségvédelmi törekvések Nyugat-Európa felé irányuló háritására szánt – pozsonyi és bukaresti vádjaitól. A kisebbségpolitikában ugyanakkor kiderült, hogy a nemzeti autonómia jövőképe, illetve a társnemzeti modell Közép-Európában, évtizedes távlatban nem működik. A kisebbségpolitikai elitek a kivárás és a védekező, sérelmi pozíció helyett a kormányzati részvétel mellett döntöttek. (Ezek az elitek személyi összetételükben is alapvetően megváltoztak.) Az ezzel együtt átalakuló budapesti magyarságpolitikában pedig létrejött az első hivatalos összmagyar politikai tanácskozás. Ezen körvonalazódtak a magyarság- és a kisebbségpolitikák legfontosabb alapelvei, 1996 júniusában: az autonómiaigény elfogadása és magyar kormányzati támogatása; prioritásként a szülőföldön való maradás támogatása és az adott országok euroatlanti integrációjának elősegítése; intézményes tekintetben a magyar–magyar csúcok intézményesítése, rendszeressé tétele. Az előbbi konszenzuspontokon túl ez azért fordulópont, mert ettől kezdve négy, egymással párhuzamos jövőkép-stratégia van jelen a külmagyar ügyekben. A kisebbségi elitek a kormányzati pozícióból látják hatékonyabbnak az érdekérvényesítést; a budapesti (MSZP–SZDSZ) kormányzat az alapszerződések politikáját, az államközi megegyezést képviseli; a FIDESZ – a schengeni probléma kivédése érdekében, Magyarországnal megnövekedett geopolitikai súlyát kihasználva – a státustörvény koncepcióban gondolkodott; a kettős állampolgárságot megvalósítandó politikai célkitűzésként a VMDP 1997-ben, az MVSZ vezetése 1998-ban fogadta el. Ugyanekkor lényegében kialakult egy vízió a kulturálisan egységes és politi-

kailag föderális magyar nemzetről, amelyben a különböző szereplők az azonosság tudat megőrzésének esélyegyenlősége érdekében, a szétfejlődés ellen lépnek fel.

A nemzetegyesítésben gondolkodó álláspont a nemzet Trianon előtti egységének helyreállításából indul ki, és az utóbbi nyolcvan év külmagyar társadalmi és kulturális átalakulásával - a „Trianon következménye” állásponton túl - nem tud mit kezdeni. A kisebbségvédelmi álláspont szerint ellenben épp ebből - a szétfejlődés eredményeként létrehozott - entitásból és tudás-készletből kellene kiindulni. Itt arra a kérdésre, hogy miért is kell ezeket a csoportokat támogatni, funkcionális választ kell adni. E válasz helyzeti tőkéből (nyelv és helyzetismeret) kiindulva: a határon túli magyarsággal a közép-európai regionális politikákban együttműködni. Nemcsak közvetítő szerepben, hanem önálló tényezőként is. No de hol van ehhez a geopolitikai/regionális koncepció?

Mindenki tudta, hogy a schengeni vízumszabályozások miatt - amikor még Románia vízummentessége és euroatlanti integrációja nem is volt oly közeli, mint ma - a kapcsolattartás megőrzése érdekében tenni kell valamit. S ehhez járult az a felismerés, hogy Magyarország NATO-felvétele révén jelentősen megnőtt az ország regionális-geopolitikai súlya, és ezt a magyarságpolitikában is kamatoztatni lehetett.

A kilencvenes évek második felében a következő négy „technikai” elképzelés alakult ki a magyar állam és a határon túli magyarok kapcsolata vonatkozásában. 1) Olyan célstátus biztosítása a határon túli magyarok számára, amely egyfajta konkrét jogosultságrendszert biztosít a magyar államtól. Ilyen a státus/kedvezménytörvény logikája, és ebbe a körbe tartozik a mostani nemzetpolgárság elgondolás is. Csakhogy ez utóbbi olyan dolgot akar adni - útlevelet - amely állampolgárság nélkül nehezen értelmezhető. De ha öt- vagy tízéves nemzeti vízumról van szó, az már teljesen más. Ahhoz már elég a magyar igazolvány is. 2) Kétharmados törvénnyel külön állampolgári státus létrehozása. Ilyen az eredetileg Borbély Imre által felvetett - brit mintára elképzelt - külhoni állampolgárság intézménye, és ehhez hasonló a letelepedés nélküli magyar állampolgárság elgondolása. Mindkettő útlevelet, munkavállalási lehetőséget, a felsőoktatásban való ingyenes részvételt biztosítana, és mindkettő kizárná a magyarországi letelepedést és a választásokon való részvételt. (Az 1999-es külhoni állampolgárság-koncepcióban szerepel a magyarországi személyi igazolvány, illetve a választhatóság lehetősége is.) Tehát, míg a célstátus tényleges jogalapot hoz létre, megalkotva a „határon túli magyart”, a „státusmagyart”, a „magyar igazolvánnyal rendelkezők körét”, addig a külön stá-

tus intézményesítése már jogviszonyt jelent. 3) A magyar állampolgárság megszerzése honosítással, arra való hivatkozással, hogy az adott személy valamelyik felmenője magyar állampolgár volt. Erre vonatkozik a mai gyakorlat is, de ahhoz egyéves magyarországi tartózkodás kell, s addig a tartózkodási, letelepedési engedélyen (több éven át) tart az út. Az MDF 2003-ban benyújtott javaslata a honosításon keresztül próbálja megoldani a kettős állampolgárságot, azzal, hogy törölné az egyéves magyarországi állandó tartózkodást. A Mádl Ferenc által felkért jogászcsoporthoz szintén ezt a technikát javasolta, azzal a kiegészítéssel, hogy – nyíltan ki nem mondva, de – a magyar kulturális nemzethez való tartozást az etnikai elvű diszkrimináció helyett a magyar nyelvű állampolgársági vizsgával határozná meg. 4) Alkotmánymódosítás révén minden magát magyarnak vallóra kiterjeszteni a teljes körű magyar állampolgárságot. Ezt az 56-os emigráció és néhány nyugati magyar szervezetten túl senki nem vállalta fel a szavazójog és az adózás problematikája miatt.

– *Ez eddig két időbeli csomópont. De ilyen tisztán látszottak már a státustörvény időszakában is a különbségek?*

– Nem, dehogya. Elemeztem a státustörvényt, de például az előbbi négy verziót csak most vettem komolyan, bár erről Borbély Imre 1999-es tanulmányában is írt.

1998-tól 2000-ig tartott a kérdés genezisének következő kikristályosodási szakasza. A kettős állampolgárságról 1999-ben a *Magyar Kisebbség* tematikus folyóirat-számot jelentetett meg. Borbély Imre a német etnopolitikai hagyományokból kiindulva, a brit példa alapján javaslatot tett a külhoni magyar állampolgárság bevezetésére. A szélesebb nyilvánosság elé 2000-ben került az ügy. Egyrészt azzal, hogy miután az MVSZ határozatba foglalta a külhoni állampolgárság követelését, Patrubány Miklós egyeztetéseket kezdett a kérdésről a magyarországi pártok képviselőivel. Másrészt, az RMDSZ vezetése – annak érdekében, hogy kisebbségpolitikai ellenzéke kezéből kivegye a kezdeményezést, és a vele szemben külön Erdély-politikában gondolkodó Orbán-kormányt is nyílt színvallásra kényszerítse –, a Frunda György elnökjelölt melletti ajánlásgyűjtésben a kettős állampolgárságért is aláírást gyűjtetett. Ettől a kezdeményezéstől azonban Orbán Viktor és Duray Miklós is elhatárolta magát 2000. október-novemberében, a státustörvény védelmében. Ezzel Markónak sikerült a kisebbségi társadalomban osztatlan népszerűségnek örvendő „megoldást” kizárni az ellene folyó politikai harcból.

Mindez azért fontos, mert 1996 és 2000 között Duray Miklós vezette az MVSZ stratégiai szakbizottságát. Duray akkor egyértelműen a státustörvény mellett foglalt állást, mert jogilag úgy vélte, hogy az állampolgárság nem megosztható, a magyar belpolitikára nézve tartott attól, hogy a migrációs, az adózási

és közteherviselési, valamint a választójogi aggályok miatt a magyarországi közvélemény elutasítaná a kettős állampolgárságot. Külpolitikailag pedig elfogadta azt a Martonyi János által képviselt felvetést, hogy jelentősen gyengítené Magyarország alkupozícióit és hátráltatná az uniós csatlakozást.

A negyedik csomópont 2003 júniusa, amikor Zoran Zsivkovics szerb miniszterelnök egy, a kettős állampolgárságot nem ellenző nyilatkozatot tett. Ezt követően kezdődött a vajdasági magyar politikai pártok aláírásgyűjtése, majd augusztus 18-án Patrubány javaslata, hogy ne kössék áttelepedéshez az állampolgárság megadását, és két nappal később az MVSZ vezetése a népszavazási kezdeményezés mellett döntött. A szerb miniszterelnök azzal, hogy felvetette a témát, a magyar–szerb vízumtárgyalásokon erősíthette pozícióit. A vajdasági magyar politikai életen belül a kettős állampolgárság igénye akcióegységet teremtett, de Kasza József, a VMSZ, és Ágoston András, a VMDP vezetője közti elvi ellentétek is fennmaradtak. Míg az előbbi inkább a kétoldalú megállapodásokat és abban a VMSZ közvetítő szerepét látta, addig Ágoston a személyi elvű autonómia koncepciójához hasonlóan töretlenül kitartott az önálló magyar kezdeményezés mellett. (Mikor 2004 novemberében a román kormány részéről a kettős állampolgárság áttelepedés nélküli kiterjesztése miatt nemtetszésüknek adtak hangot, az RMDSZ nevében egyből közvetítői szerepet helyezett kilátásba Markó Béla és Borbély László.)

Az ötödik csomópontot a 2003 szeptember–december közti eseményekben látom. Az MVSZ népszavazási kezdeményezésének sikertelenségétől és ennek határon túli és magyarországi hatásától félve, az MDF 2003 szeptemberében az állampolgársági törvény módosításával akarta a problémát rendezni. Javaslatukat a határon túli pártokkal is egyeztették, de a parlamentben még csak tárgysorozatba se sikerült venni a javaslatot. Kimúlt a nagy pártok ellenállásán. Ez a javaslat a honosítást lerövidítené, de az áttelepedéshez a jelenlegi feltételeken (megélhetés igazolása, állandó lakhely stb.) nem változtatna.

A délvidéki aláírásgyűjtéssel párhuzamosan az ottani magyar pártok közös szakértői bizottságot küldtek Budapestre, amely az MDF-es javaslattal azonos megoldást képviselt a Külügyminisztérium képviselőivel folytatott tárgyalásokon. Ezekre a tárgyalásokra az RMDSZ képviselőjét is meghívták (Nagy Zsolt) aki az elvándorlás növekedését prognosztizálta és ezt használták a vajdaságiakkal szemben ellenérvként. A külügyminisztérium mindvégig defenzívában volt. Nemzetközi, jogi megfontolásokra hivatkoztak. Lényegében politikai döntésre várva halogatták a kérdést. 2003 második felében kialakult az MVSZ–MDF–vajdasági szakértői bizottság (vajdasági magyar pártok) és a Külügyminisztérium között egy viszonyrendszer, amelyben mindenki párhuzam

mosan mondta a magáét, de nem történt politikai előrelépés. Ezt a helyzetet erősítette az Alkotmánybíróság döntése arról, hogy az állampolgárság gyorsított honosításáról lehetséges a népszavazás. (Miközben az Alkotmánybíróság alkotmányjogász tagjai külön véleményt fogalmaztak meg, és a kérdésfeltevés nem egyértelmű volta és nemzetközi jogi hatása miatt megkérdőjelezték a népszavazásra való bocsátását.) A megvalósíthatóságot tovább erősítette, a kormány halogató mozgásterét pedig tovább szűkítette az, hogy a Mádl Ferenc köztársasági elnök által felkért szakértői bizottság is megvalósíthatónak vélte az állampolgárság biztosítását a határon túli magyarok számára.

A hatodik csomópont 2004 március–júniusa, amikor a FIDESZ kialakította álláspontját a népszavazással kapcsolatban. A párton belüli dilemmák nyár elejére, az EU választások utánra tisztázódtak. Nevezetesen: egy sikertelen választás politikai vereség is lehet, illetve a kettős állampolgárság keresztezi az addig követett autonómia-stratégiát. A FIDESZ vezetése úgy döntött, hogy a jobboldal integrálása és egy számukra mindenképp kedvező pártpolitikai konstelláció kialakítása érdekében érdemes vállalni a kezelhetőnek gondolt veszélyeket.

Kényszerhelyzet, politikai tűzhelyzet állt elő, amikor egy, a kisebbségpolitikában a perifériára került csoport mint magyarországi társadalmi szervezet kezdeményezett magyarországi népszavazást egy olyan kérdésben, amelyet a pártok konszenzus hiányában, pártokon belüli egyetértés hiányában, illetve a szülőföldön való maradás elve (a határon túli szlengben: „maradj otthon kis-komám-program”) alapján megkerültek. A szavazás nem egy törvényről, hanem, mivel ügydöntő, egy „ügyről” szól. Mivel az „ügy” önmagában sok mindent átfog, különböző érvelések vannak arról, hogy eleve miről is folyik/folyt a népszavazás. Patrubány szerint: a gyors és automatikus honosított állampolgárságról; Orbán Viktor pedig egyik megnyilatkozásában arról beszél, hogy az országgyűlés alkosson törvényt a letelepedés nélküli állampolgárságról. Gyurcsány Ferenc a határon túliak állampolgárságának megadását ellenzi a népszavazási „nemre” való felhívással; Csapody Miklós egyértelműen olyan népszavazási „igen”-ről beszél, amely lehetőséget teremt a letelepedés nélküli gyorsított honosítással megteremthető magyar állampolgárság megszerzésére. A társadalmi szervezetek reklámjaiban a határon túli magyarság iránti szolidaritást kifejező szavazás jelenik meg. A napi közbeszédben és vitákban a kettős állampolgárság szinte csak pártszimpátia szavazásként jelent meg.

– *Azt mondtad, hogy kényszerhelyzet jött létre, amely a határon túli pártokat és magát a problémát is kelepcére csalta. Azt nem kérdem, ki a felelős ezért, inkább azt, hogy miként jutottunk el eddig.*

– Általánosságban azt mondhatnám, hogy egy olyan kérdés került pártpolitikai erőterbe, amelyet kizárólag ilyen keretek között nemigen lehet kezelni. Ráadásul egy olyan helyzetben, amikor a politikai tematizációért élethalálharc folyik. Ne felejtsük el, hogy néhány hónapos a Gyurcsány-kormány és az MSZP új vezetése is. Egy újdonsült miniszterelnök és pártelnök saját táborra előtt sem engedhette meg magának egy békés és lágy álláspont képviselétét. Ez önmagában is elegendő ok Gyurcsány „nem”-jére. Azt is érdemes felidézni – bár nehéz vele mit kezdeni –, hogy egy alkalommal, 2001–2002 fordulóján már bejött a 23 millió románvaló fenyegetés a tematizációs versenyben. S lám, most is meghallgatásra talált az MSZP „felelős nem” propagandája. Az MSZP-s „siker” értékét ráadásul növeli, hogy a FIDESZ saját törzstémájában szenvedett kudarcot.

Konkrétabban, a határon túli pártok számára a tús helyzet azzal jött létre, hogy a népszavazási kérdés nem volt egyértelmű, hiszen sok minden következett a feltett kérdésből. (Konkrét törvénytörzset, az MDF-nek a kampány során elhallgatott módosító javaslatain kívül nem volt.) A határon túli elitek a saját választói bázisuk előtt sem zárkózhattak el a kezdeményezéstől. Bár itt, a kettős állampolgárság támogatása és követelése között hangsúlykülönbségeket azért fel lehetett fedezni. Bugár Béla és Markó Béla inkább támogatta, és – különösen az utóbbi – a lehetséges problémákra is felhívta a figyelmet, míg Duray Miklós és Kasza József egyenesen követelte a törvény támogatását. A határon túli magyar politikusi körből a vajdasági Korhecz Tamás és a romániai Eckstein-Kovács Péter foglalt határozottan állást a kettős állampolgársággal szemben. Az utóbbi érvelését a tapasztalatokra alapozta: az erdélyi zsidók és a németek, új állampolgárságuk megszerzése után elhagyták Romániát. (Érdekes módon erre nem mozdult rá a kolozsvári sajtó sem. Ehhez azért jó tudni, hogy maga a kérdés is inkább a népszavazás után került a délvidéki és az erdélyi sajtó középpontjába, mint annak előtte.)

Mindehhez harmadik elemként jött az, hogy a nemzeti problematika Magyarországon személyes kérdésként merült fel, hisz szavazni kellett egy erre vonatkozó ügyben. Végezetül az is összegabalyította a szálakat, hogy a pártpolitikán kívülről jött a kezdeményezés. A pártpolitikát kívülről tematizálták – és valljuk be, a szélsőjobb felől, hiszen például Grespik László, az MVSZ alelnöke, mint a Budapesti Közigazgatási Hivatal vezetője, már a FIDESZ-kormányzat számára is elfogadhatatlan volt. Ezt vagy elutasította volna a magyar politikai osztály, például az alkotmánybíróági döntés előtti, vagy a népszavazást jóváhagyó parlamenti döntés utáni politikai nyilatkozata-

tokkal, vagy közösen, törvényt módosítással okafogyottá tehetné volna a népszavazást. Nem ez következett be.

Mindezt elemeire bontva, a helyzet kialakulásában öt tényezőt tartok meghatározónak. Egyrészt, az MVSZ egy politikai résbe tudott benyomulni. Hiszen megoldást javasolt egy, a határon túliak által is aláírásgyűjtésekkel támogatott problémára. Csakhogy ezt úgy tette meg, hogy egyszerre összekapcsolódott a létező jogintézmény (a kettős állampolgárság és a honosítás kedvezménye) az eljárásjogi kérdésekkel. S ebben a viszonyrendszerben szétválasztotta az állampolgárságot a magyarországi letelepedéstől. Majd a harmadik szintként ehhez kapcsolta a történelmi adottságoktól való felszabadulást. A boldogságot hozó kék Madár eljövételét hirdetvén. Ezzel mintegy a határon túli, a magyar–magyar viszonyban annyira óhajtott, reális és szükséges emancipációs igényt is megterhelte a kisebbségi sorsból teljes felülírásának illúziójával. Nem beszélve a már a határon túli magyarság jelentős része számára is meghaladott érv- és szimbólumrendszer használatáról. (Erre jó példa volt Gyurcsány Ferenc és a három határon túli politikai TV-vitája.) Patrubány Miklósról, miközben a határon túli közvélemény támogatta a népszavazást és az „igen”-t – az erdélyi siralmas és páratlanul rosszindulatú értelmiségi pletyka útján – terjedtek az „ügynök” és „eszelős” vádak. Ezzel szemben én inkább „túlfeszült lényeglátóknak” tartom ezeket az embereket, akik képtelenek a nemzetépítés mellett más paradigmákban is gondolkodni. Egy adott pillanatban jól használták ki a politikai vákuumot és a népszavazás intézményét, de ezzel egy olyan (pártpolitikai) mezőbe léptek át, amely teljesen más fogalmi rendben és paradigmák szerint működik.

A csapda-helyzet kialakulásának második eleme a magyarországi politikai elit mulasztása volt. Egyrészt, az EU-integráció után nem sikerült megegyezni lényegi alapkérdésekről: ezek egyike a magyarságpolitikai konszenzusok témája. De például arról sem tudtak megegyezni, hogy EU-viszonylatban milyen jogkörei vannak a kormánynak és a parlamentnek. A most tárgyalt kérdésben pedig arról, hogy a nemzetegyesítés vagy az alapszerződések tárgyalásos politikája folytatódjon tovább; de arról sem, hogy a határon túli magyarok magyarországi migrációja vagy Magyarország kárpát-medencei regionális gazdasági–társadalmi expanziója a kívánatosabb. A két szélső álláspont közti valóságos problémakezelés érdekében szükséges finomabb szakpolitikai hangszerelésre (az egyes országokban élő magyarok sajátos igényeinek külön-külön kezelésére, a magyarságpolitikán belül a társadalom-, biztonság-, párt-, migráció-, gazdaságpolitikai elemek összehangolására) már remény sincs, hisz például a népszavazás ügyében sem igen tudtak érdemi négypárti nyilatkozatot összehozni. A nagy pártok között, az alapszerződések vitája óta, most tematizálódtak a legélesebben a magyarságpolitikai különbségek. (A ked-

vezménytörvény körüli szomszédságpolitikai vitáknál is élesebben.) Ráadásul az MSZP átvette a nemzetegyesítés-retorikát, és ezen belül a felelős államvezetői elvet hangsúlyozza, tehát a másik pólus az SZDSZ álláspontja lett. S ezt az álláspontot legélesebben Fodor Gábor, Bauer Tamás, Kis János fogalmazta meg, akik közül az utóbbi már régebben kilépett a pártból, a másik két politikus pedig a párton belüli ellenzékhez tartozik. A helyzetet tovább bonyolítja, hogy a FIDESZ esetében sem a párton belüli szakpolitikust (Németh Zsolt) állították a kampány élvonalába, hanem a „médiamegmondókat” (Bayer Zsolt, Révész Máriusz) és magát a párt vezetőjét. Az „igen” teoretikusi indoklását pedig döntően a határon túli magyar megfontolásokból kiinduló Duray Miklós, és az MVSZ fiatal jogász szakértője, Gaudi-Nagy Tamás töltötte be. Mindezen paradoxonok abból következnek, hogy mindkét nagy politikai erő jelentős, és a közvélemény előtt ki nem mondott módosításra kényszerült magyarságpolitikájában a pártpolitikai harc miatt (hisz a népszavazást mint előrehozott választási erőpróbát fogták fel).

A FIDESZ magyarságpolitikájának (politikai szóhasználatában: nemzetpolitika) lényege a határon túli magyar kisebbségek nemzeti autonómiájának megteremtése, e politikai és társadalmi entitások Magyarországhoz való kapcsolása, és ezzel egy közép-európai kétoldalú stratégiai partnerségre épülő regionális politika alakítása. Ezt a párton belül legkövetkezetesebben Németh Zsolt és Lőrincz Csaba képviselte. Ehhez képest teljesen másként kezeli a kérdést a párt vezető gazdaságpolitikusa, Matolcsy György, aki a határon túli magyarságban potenciális magyar munkaerő-tartalékot lát. Megint más Kövér László pozíciója, aki a kulturális közösséggel együtt a határon túli magyarságot mint saját politikai közösséget érzékeli, ahol saját Erdély-politikát folytathatnak – a közös nemzeti érdekekből kiindulva – a magyarországi pártok. Az Orbán Viktor által meghatározott, a vezető személyére alapozott politikai stratégia is némileg ehhez áll közel, de két területen, Szlovákiában és Ukrajnában a magyar politikai vezetők eleve alkalmasnak találtattak FIDESZ-politikai szövetségre (Duray Miklós, Bugár Béla, Kovács Miklós), míg Románia és a Vajdaság esetében nem sikerült a helyi vezért megtalálni. (Szász Jenő nem tudott maga mögé szervezetet építeni: a román párttal való közös választási fellépés nem eladható a nemzeti retorika- és toposzrendszerben. A vajdasági magyar politikai elit – a magyarországi pártpolitika felől nézve – elhasználódott és polarizálódott. Ágoston András – mint potenciális regionális szövetséges – pedig túlságosan is öntörvényű, a gyakorlatában mindig rugalmas FIDESZ számára. Az ő személye is inkább megosztó, mint egyesítő szereppel bír a vajdasági közéletben.) Ehhez képest teremtett a népszavazás és a kettős állampolgárság ügye új helyzetet a párt magyarságpolitikájában.

Az MSZP részéről 2002 őszén az alapszerződéses tárgyalások, kétoldalú megállapodásokra számító, a kisebbségi pártok államországi politikai integrációját/pozíciószerezését támogató magyarságpolitikájában jelent meg az az elképzelés, hogy a határon túli támogatásokkal is egyértelműen a határon túliak rendelkezzenek. Ez – a demokratikus és emancipatórikus elv – politikailag nem csak azt jelentette, hogy a forráselosztást bízta a határon túli politikai elitekre (a politikai pártok vezetőire), hanem azt is, hogy a vonatkozó budapesti kormányzati munkában is nagyobb teret biztosítottak a számukra. Ebben persze a felelősségelhárítás éppúgy benne volt, mint az, hogy az MSZP-nek ez a terület nem törzstémája és leginkább teherként tekintették a szakterületet. Mindez azzal járt, hogy a VMSZ vezetői képesek voltak a HTMH szerbiai területi főosztályának vezetőjét, az egyébként sikeres Délvidéki Alap program szervezőjét eltávolítani a hivatalból. Az RMDSZ pedig egyértelműen támogatta a HTMH vezetőjét, illetve a NKÖM határon túli főosztályának új vezetőjének kinevezését.

De ez már a tűszhelyzet harmadik eleme. Nevezetesen, a kormányzati apparátusok teljesítménye, mind a problémakezelésben, mind a népszavazási kampányban. Ennek kulcsa megint a pártpolitikában keresendő. Egyrészt abban, hogy mivel Kovács László külügyminiszter egyszerre pártelnök is volt, természetesen az ellenzéki szakpolitikai támadások keresztútjába került a külügyi munka. Itt ezek után már nemigen beszélhettünk pártok közti konszenzusról. Másrészt, a kormánykoalíción belül a kilencvenes évek meghatározó szakpolitikusi úgy tűntek el, hogy nem állt a helyükre senki. Tabajdi Csaba az Európa Parlamentben dolgozik, Törzsök Erika az Európai Összehasonlító Kisebbségkutatók Alapítvány vezetője lett. Mindketten a pártjuk perifériáján helyezkednek el. Tehát a magyarságpolitikának sem a kormánypártokon, sem a kormányzaton belül nincs egy erős embere. Egy olyan személyiség, aki politikai stratégiákat tudna végigvinni. A Szabó Vilmos – Bálint Pataki József meghatározta vezetés minden jószándékuk ellenére – s ezt nem udvariasságból mondom, hanem így is gondolom – csak eseménykövetésre volt képes. A Külügyminisztérium és a HTMH elemző osztályának szakmai tevékenysége számomra láthatatlan. Alapproblémának tartom, hogy a minisztériumi és közalapítványi pozíciókba döntően olyan határon túli fiatalok kerültek, akik szakmailag nincsenek beágyazódva a kormányzati apparátusokba, és messze vannak a pártok döntéshozó köreitől is. Ezek a magyarországi egzisztenciateremtéssel küszködő emberek ki vannak szolgáltatva a határon túli politikai kapcsolataiknak. Nem is lehet tőlük elvárni, hogy koncepciókat, technikai megoldásokat vigyenek végig. Például azt sem, hogy 2004 őszén valamilyen megelőző, elhárító megoldást kényszerítsenek ki a kormány-

pártokból. Ez látszott a kormányzati kampányban is, amelyet szinte egyedül vitt végig a miniszterelnök. A minisztériumok egyszerűen minden átgondolás nélkül feldobták a nagy számokat, ami inkább riogatásnak, mint felelős átgondolásnak sikerült. Így jött létre, feltételezem, tudatos rossz szándék nélkül, a határon túli magyarok kettős állampolgársága költségigényének és az áttelepelési folyamatoknak a reális számbevétele helyett a riogatás politikája, a mumusterelés működött. Épp az a felelősség-politika nem jött át, amelyet Gyurcsány Ferenc annyira hangsúlyozott. (Ehhez tudnunk kell azt is, hogy míg a kampány elején számokkal, gyakorlatias érvekkel operált a miniszterelnök, ez december elejére megváltozott – talán a koalíciós partner hatására –, és ekkortól inkább már elvi kérdéseket, az etnikai alapon szerveződő állam problémáját hangsúlyozta.)

Ebből az apparátus-gyengeségből adódik a Szülőföld programnak, Szülőföld Alapnak a közvélemény számára ma is homályos és formátlan volta is. Lényegében a miniszterelnökön kívül nincs, aki hitelesen megjelenítse. (Szabó Vilmos konfliktuskerülőnek tűnik ehhez, de épp ennek köszönhető, hogy a határon túli médiában vele a kormányzat egészénél megértőbben bántak, és elhitték 2004. augusztus és szeptemberi, a pártpolitikai veszélyekre figyelmeztető nyilatkozatait. Bálint Pataki József pedig Erdélyből jött át és – miközben ez még 1989 előtt történt – nem feltétlenül a leghitelesebb médiuma a szülőföldön maradás programjának.) A budapesti magyarságpolitikát a határon túli magyar politikusokra bízó/terhelő stratégiáról is kiderült, hogy ez így nem működik. Hiszen ebben a népszavazási helyzetben és a költségvetési vita során sem lehetett képes a szakpolitikai érdekek erősítésére.

Negyedik elemként a határon túli kisebbségpolitikusok kényszerhelyzetét említhetem. Ők, éppúgy, mint Orbán Viktor, nem engedhették meg maguknak, hogy ellentmondjanak a kampánynak. Sőt, még a saját nyilvánosságukon belül is inkább csak a problémák, dilemmák felelőlegességéig jutottak el; Magyarország felé pedig a határozott „igen”-t képviselték. A kettős állampolgárság kérése, miközben 2000-ben az RMDSZ-nél is megjelent, egyedül a VM DP programjában szerepelt. Tehát a kisebbségpolitikusok számára is jószerevével kívülről jött tematizációról van szó. Ha a két legérzékenyebb régió vesszük: míg Kasza József harcosan képviselte a kettős állampolgárság követelését, addig a kárpátaljaiak valószínűleg az ukrán jogi viszonyok és az elnökválasztási történések miatt inkább hallgattak. Az igazi dilemmákról a kampány során nem sok szó esett. Az egyik, Bugár Béla által is felvetett kérdés az volt, hogy ha tömeges áttelepülésre kerülne sor, akkor a kisebbségi elit szavazóbázisa csökkenne. Persze ő erre maga válaszolt a parlament külügyi bizottságának ülésén, amikor felhívta arra a figyelmet, hogy Szlovákia EU-csatlakozás

zása után sem történt tömeges áttelepülés Magyarországra. A másik kapcsolódó probléma, hogy a kettős állampolgárság-kampánnyal és a mostantól megkerülhetetlenül beépült konkrét követeléssel még inkább a magyar politikai rendszerhez kapcsolódnak a romániai magyar választók. Az RMDSZ ezt úgy oldotta meg a romániai választási kampányban, hogy a saját szavazatait a kettős állampolgárságra és az autonómiára adott szavazatként kommunikálta. Csakhogy a dolog mélyén az egyes romániai magyar állampolgárnak a magyar politikai nemzethez való viszonya húzódik meg. A politikai közösséghez vagy a politikai nemzethez való tartozás között értelmezésben az a különbség, hogy az utóbbi kulturális és érzelmi azonosulással is jár. Ez azonban az utóbbi évtizedben inkább a magyar, mint a román állam felé erősödött meg – de ez Ausztria és Szlovénia kivételével, különböző mértékben, a többi területről is elmondható. Ebből adóan merül fel – a politikai integráció megoldásával biztató autonómia kérdésével együtt – a kisebbségpolitikai elitek identitáspolitikai teljesítménye. Azaz, az etnikai szavazásokon túl mennyiben kapcsolódnak a magyar életvilágok mindennapi, társadalmi önszerveződéséhez? Egy másik feladvány, hogy a határon túli magyarok kérdése a magyarországi politikán kívüli, vagy azon belüli kérdés. A kisebbségi politikai eliteknek – a magyarországi politikusokhoz hasonlóan – szembe kell nézniük azzal, hogy az Európa-politika mellett, azon belül, a regionális geopolitikai összefüggések és a nyelvországi és államországi belpolitikák összefüggésrendszerében kell egyszerre politizálniuk. Máskülönben kezelhetlenné válik a határon túli magyarság körében terjedőben lévő – a magyarországi kulturális-kommunikációs integrációjából fakadó – FIDESZ/MSZP pártszimpátia szerinti, belső politikai tagoltságok kiépülése. (Ez a kulturális és média-közegen keresztül, a Magyarországról jövő ideológiai polarizáció a népszavazással feltételezhetően megerősödött. A szimpátiát a magyarországi baloldali, illetve a liberális „nem” egyoldalúan a FIDESZ felé nyomhatta el. De ez azzal is járhat, hogy tovább növekszik a nem etnikai, hanem „osztályalapon”, nem magyar pártokra szavazó kisebbségi magyarok száma. Mert a határon túli magyar szocialista, liberális választók nem értettek egyet a magyarországi vonatkozó pártvéleményekkel, de saját FIDESZ-hez közelítő kisebbségi pártelitjeiket sem respektálják... Ezek megint bölcseskedő feltételezések csupán, amelyeket mérni és elemezni kellene.)

Ötödik elemnek az MDF sikertelen technikai közvetítéseit tartom, amely elsősorban kiközösített kispárt-voltából fakad. A FIDESZ felől nézve „kriptokommunistáknak”, az MSZP felől pedig „nacionalistáknak” mondhatják őket. A Csapody Miklós kidolgozta törvénymódosítások révén kezel-

ni lehetett volna a problémát népszavazás nélkül is. (A félreértések elkerülése végett meg kell jegyezni, hogy semmi közöm az MDF-hez, nem vagyok szavazójuk sem.)

– *A kisebbségkutatással foglalkozó magyarországi és határon túli szakemberek teljesen vétenek ebben a helyzetben? Mindent megtettek a népszavazás körüli vitákban?*

– Bár személy szerint szeretem korholni a határon túli magyar tudományosságot, de ebben a kérdésben erre semmi alapom. Erdélyben voltak migrációs kutatások, máshol vagy szakember, vagy megrendelés nem volt ilyenekre. A jogi szakértők pedig mindenhol elmondták a véleményüket, legjobb tudásuk szerint. Az már más kérdés, hogy sem a 2004 novemberében a népszavazást megelőző vitákból, sem a népszavazás utáni hatás elemzéséből nem tudtuk a tudományos, szakértői megközelítéseket bevinni a magyarországi médiába. Hiába adtam meg e-mail-címeket, telefonszámokat: ha nem tudták „leellenőrizni” az adott személyt, akkor nem keresték fel. De azért ne legyenek illúzióink: egy kampányban termékeket adnak-vesznek és nem egymás álláspontokat vitatnak meg. Kölcsönösen csak egymás gyenge pontjaira és nem az érdemi felvetésekre figyelnek oda.

A magyarországi szakmai közeg nevében nem nyilatkozhatom. Néhányan próbálkoztunk egy szakmai honlappal (www.kettosallampolgarsag.mta-ki.hu), amelynek nagy volt a látogatottsága.

Önmagamról: felelősnek tartom magam, közvetlenül azért, hogy a pro és kontra vitákban nem vettem részt, nem álltam elő szakmai megfontolásokkal. Mentésemre mondom, senkinek nem használt volna: nagyon nehezen alakítok ki bármiről is harcos álláspontot. Távlatosabban pedig nem mértem fel, hogy a délvidéki, majd az MVSZ kezdeményezésnek milyen következményei lesznek. Ez év tavaszán megjelent *Tény és való* című könyvem, amelyben épp a magyar–magyar kapcsolatokat szerettem volna körbejárni. Ott a társadalompolitikai megközelítésre és a határon túli magyar entitások magyarországi segítséggel történő önépítkezésére helyeztem a hangsúlyt. De akkoriban nem figyeltem fel a magyarországi politikai elitben, sem a kisebbségi elitekben azokra a csoportokra, amelyek megújíthatnák a határon túli társadalomépítkezéseket. A kisebbségkutatásban döntően az ötvenes–hatvanas évek és a korabeli határon túli magyar elitek vizsgálata került előtérbe, illetve az egész kérdéskör társadalomtörténeti háttere. Mivel nem láttam esélyt a konkrét gyakorlati elemző munka bármiféle hasznosulására, nem is igen foglalkoztam napi, aktuális ügyekkel. Aztán elhangzott a miniszterelnöki „nem”, és nem engedhettem meg magamnak, hogy egész nap ne az érveléseken topregyek.

– *Elfogadva azt, hogy nem akarsz állást foglalni, mit gondolsz a felvonultatott érv-rendszerekről?*

– Ez nem akarat kérdése, hanem pozíció dolga: valaki vagy harcos/pártos vagy elemző. A kettőt nem szabad összekeverni. Ettől még van saját véleményem, szavaztam is, de épp azon töprengtem két hétig... és mégsem ez döntött, hanem az egyszerűnek tűnő dolgok: milyen érzelmekkel nézek, nézhetek egy kolozsvári diák, vagy a Te szemedbe – hamis tudat, politikai hiszterizáltság ide vagy oda. Illetve, mikor Te nézel rám, mit gondolhatsz mögém, az én életvilágomról. S hiába tudhatom az egészet porhintésnek, ha ez az érzelmi törés létezik a közvetlen munkakapcsolataimban. De az érzelmi és személyes felelősségemen túl, mint szabadelvű ember is döntöttem, és „csak” harmadsorban mint szakértő. Persze a három dolgot nehezen lehet erőssorrendbe helyezni.

Az érveket lehet tematikailag csoportosítani (gazdasági, jogi, politikai) és külön lehet választani az előbbi körhöz tartozó gyakorlati és elméleti előfeltétel-rendszereket.

Először azonban érdemes megnézni a népszavazás célját.

A népszavazáskor feltett kérdés a következő volt:

„Akarja-e, hogy az Országgyűlés törvényt alkosson arról, hogy kedvezményes honosítással – kérelmére – magyar állampolgárságot kapjon az, a magát magyar nemzetiségűnek valló, nem Magyarországon lakó, nem magyar állampolgár, aki magyar nemzetiségét a 2001. évi LXII. Tv 19. szerint „Magyar igazolvánnyal” vagy a megalkotandó törvényben meghatározott egyéb módon igazolja?”

Gaudi-Nagy Tamás (az MVSZ jogi szakértőjének) indoklása szerint:

„A népszavazás célja: a magyar állampolgárság kedvezményes honosítás útján magyarországi lakhely és megélhetési igazolás nélkül történő megszerzési lehetőségének biztosítása a világ bármely táján élő nemzetársaink számára. A trianoni békediktátum következtében elcsatolt magyar nemzetrészekben élő magyaroktól erőszakkal elvett állampolgárság visszaadását, egy több mint ezer éves természetes állapot visszaállítását célozza meg.” Tehát a feltett kérdés a magyar Országgyűlést kötelezné egy olyan törvény megalkotására, amely kedvezményes honosítás révén, magyarországi letelepedés nélkül biztosítaná a magyar állampolgárságot a kettős állampolgárság intézményén keresztül. Gaudi-Nagy Tamás szerint mindennek az 1918–1920-ban szétvált magyar (politikai) nemzet újraegyesítése a célja.

Csakhogy az ezeréves természetes állapotnak a mai Magyarországgal szomszédos államok többségi nemzetei is részesei. Vagy épp az ezer év előtti viszonyokra gondolnak az érvelésben? Vagy arra, hogy a Magyar Királyság minden volt alattvalójának utódai jogosultak a magyar állampolgárságra?

Ez ellentmond a kettős állampolgárság előfeltételéről szabott magyar nemzeti-ség kritériumának... Ide jutunk egy szépen hangzó ideologikus megfogalmazás kecec boncolgatása után.

Talán érdemesebb úgy feltenni a kérdést, hogy mire lehet jó a kettős állampolgárság intézménye? Halász Iván egy akadémiai rendezvényen elhangzott okfejtéséből kiindulva, erre nézve öt lehetséges funkciót vehetünk sorra.

1. Kisebbségvédelmi, jogvédő intézmény lehet – ez azonban nincs így, mert a kettős állampolgárság intézménye nem teszi lehetővé a másik országban, a másik állampolgárságot adó állam által biztosítandó jogi védelmet. Társadalomlélektanilag azonban a vajdasági publicisztikai érvelésben két vonatkozásban is hangsúlyozták a kért jogintézmény védelmi szerepét. Egyrészt, szimbolikusan egyfajta lelki megnyugvást ad az útleveél. Ehhez tudni kell, hogy Szerbiában, a vajdasági magyarokkal együtt élő vajdasági horvátok rendelkeznek horvát útleveéllel, sőt, a Horvátországból a Vajdaságba menekült szerbek is rendelkeznek szerbvel. (Tehát azok, akik a vajdasági magyar kisebbség pozícióit leginkább veszélyeztetik, vízum nélkül jöhetnek Magyarországra, ellentétben a magyar nemzetiségű vajdaságiakkal, akiknek nincs vízumentességet biztosító állampolgárságuk. Ha netán menekülésre kerülne a sor, akkor a horvát útleveéllel rendelkezők már most, minden további nélkül átléphetnék a határt. Ez nem légből kapott riadalom: a délszláv háborúk és a NATO-bombázások időszakában ez napi, drámai problémát jelentett, és, fájdalom, de egy jövőbeli etnikai „tisztogatást” sem lehet a térségben kizárni.) Másrészt, a vajdasági publicisztikákban hangsúlyozták azt a migrációkutatásból származó közhelyet is, hogy a zártabb országokból sokkal könnyebben vándorolnak el végleg az emberek, mint az utazást, külföldi munkavállalást szabadon biztosító államokból. Az előbbi esetben a végleges távozás lehet a cél, míg az utóbbi esetben olyan migrációs rendszer alakulhat ki, amelyben a külföldön munkát vállaló egy idő után hazatérhet, majd újra útra kelhet. Ezeknek azonban semmi közük a kisebbségi jogvédelemhez.

2. A kettős állampolgárságnak esélykiegénylítő, emancipatorikus funkciója lehet: ez esetben a szülőföldön való boldogulás meghirdetett jelszavát az előbbi pontban jelzett két lélektani kapaszkodón túl, a kettős állampolgárság helyett, inkább a kedvezménytörvény nyújtotta szolgáltatások biztosítják. Ellenben a magyarországi munkaerő-, oktatási-, pályázati piacokon nagyban megnöveli a határon túli esélyegyenlőséget. Ha a kettős állampolgárság ezeken a területeken használhatóvá válik, komoly emancipációs változás köszönt be a magyar–magyar viszonyban. A jelenlegi EU-tag szomszédos országok esetében ugyanez már különösebb látványos változások nélkül megtörtént. Románia esetében pedig

mindez 2007-től várható. A szlovákiai magyarok magyarországi piaci helykeresése azért sem váltott ki nagyobb visszhangot, mert nem járt áttelepüléssel, hiszen a földrajzi közelség miatt ingázással is megoldható, illetve a két ország jövedelemszintje között nincs lényegi különbség. Kárpátalja és a Vajdaság esetében azonban nem ez a helyzet. Különösen nagy lélektani teher ez a vajdasági magyarság esetében, ahol olyan korosztályok is érintettek, amelyek szocializációja arra az időszakra tehető, amikor Magyarország zártabb és szegényebb világnak számított, mint a titói Jugoszlávia.

3. A kettős állampolgárság a bevándorlás-politika egyik eszköze: felfogható úgy is, mint a magyarországi szakképzett munkaerő utánpótlásának lehetséges technikája. Történhet áttelepedéssel és áttelepedés nélkül. De úgy is értelmezhető, hogy a letelepedés jogát nem tartalmazó magyar állampolgársággal bíró személy a kettős állampolgárság révén azt is vállalja, hogy nem települ át Magyarországra.

4. A kettős állampolgárság a schengeni határok miatt, a magyar–magyar kapcsolatok életben tartásához szükséges eszköz, amelyet a nemzeti szolidaritás alapján a magyar állam biztosít a határon túli magyaroknak. Ebben az esetben eleve két országot kell számba venni. S ezek közül Ukrajnában jogilag nemigen lehetséges a kettős állampolgárság intézménye. A határátlépés problémáját kezelni lehetne: a) 5 éves ingyenes nemzeti vízumokkal; b) a kishatárforgalom új EU-s formájának bevezetésével; c) a csak Szerbia és Montenegró állampolgárainak egyéni kérés útján megadott kettős állampolgárságból adódó magyar útlevéllel; vagy d) az előbbi megoldások kombinált alkalmazásával. Külön gondot jelent, hogy a kárpátaljai magyar–magyar átjárható kapcsolatrendszer része a lakosság jelentős csoportjának megélhetést biztosító, adómegkerülő jövedéki termék kereskedelme (cigaretta- és üzemanyagcsempészet).

5. A kettős állampolgárság a nemzetegyesítés eszköze. Ebből a szempontból tisztázni kell, hogy milyen nemzetegyesítési modellben gondolkodunk. Abban konszenzus van a magyar politikai eliten belül, hogy sem az államhatárok megváltoztatását, sem az izraeli vagy német típusú hazatelepítő stratégiák nem fogadhatók el, megoldások pedig csak az európai integráción belül képzelhetők el. Ebből adódik a kérdés, hogy miért volna a kettős állampolgárságra szükség, ha két év múlva Románia is az EU tagja lesz? S mi a megoldás az a két, középosztályát elvesztő, a legrosszabb helyzetben lévő magyar kisebbségi közösséggel, amelyek állama évtizedes távlatban sem lesz EU tag? Ez utóbbi két magyar kisebbségi közösség esetében a kettős állampolgárság a kapcsolattartásban és a munkavállalásban segíthet. Ezzel erősítheti a régiók magyar közösségeinek kulturális és társadalmi pozícióit.

A kampányban a kormány a gazdasági érvekre, a FIDESZ és a társadalmi szervezetek a történelmi, kulturális, jogi érvekre helyezték a hangsúlyt. Az érvelések esetében egy-egy viszonyrendszerben keresték az igen illetve a nem igazolásait.

A jogi érvelések esetében ezek közül a legfontosabbak:

1. *Az alkotmányhoz való viszonyban:* pro) a kettős állampolgárság összhangban van az alkotmánnyal, hiszen az szól a határon túli magyarok iránt érzett felelősségről is; kontra) az alkotmány és az állampolgársági törvény azonban csak egyféle és egyenlő jogokkal bíró állampolgárságról szól.

A nemzetközi jog viszonylatában: pro) kettős állampolgárság nem ellentétes a nemzetközi joggal és a békeszerződésekkel. A volt szocialista országokkal nincsenek érvényben a kettős állampolgárságot tiltó rendelkezések. Egyedül Ukrajna nem ismeri el a kettős állampolgárságot; kontra) a kettős állampolgárság kérdésében szükség van a szomszédos országokkal való egyeztetésre, az 1997-es EU állampolgársági törvény nyomán.

3. Az Európai Unió jogrendszere viszonylatában: pro) az 1997-es EU állampolgársági törvény csak a letelepedést és bevándorlást teszi közösségi döntés kérdésévé, az állampolgárság minden állam szuverén ügye; kontra) mivel szokásjogot érintő kérdésről van szó, kétoldalú megállapodások szükségesek a szomszédokkal.

4. A kettős állampolgársághoz való jutás módszerét illetően: pro) a kettős állampolgárság kérése egyéni döntés eredménye. Ezt lehetővé téve lesz az egyénnek módja eldönteni, hogy melyik országban, milyen állampolgársággal akar élni. A magyar állam két vesztes háború után történelmi felelősséggel tartozik a határokon túlra került magyarok iránt. Ebből adódóan Magyarország nem akadályozhatja a határon túli magyarok áttelepülését. A kedvezményes honosítás során az etnikai diszkrimináció veszélyét magyar nyelvű állampolgársági vizsgával lehet kiküszöbölni. kontra) Ukrajna nem teszi lehetővé a kettős állampolgárságot. A magyar állampolgárságot nem lehet etnikai alapon kiterjeszteni a környező országok állampolgáira, hiszen nem magyar nemzetiségűek is a magyar állampolgárai voltak.

5. A kettős állampolgárság biztosította jogok: I. Szociális juttatások. pro) Letelepedés nélküli állampolgárság esetében nem kell a magyarországi állandó lakhely és a megélhetés igazolása. A családi pótlék, GYES, GYED, anyasági segély, közgyógyigazolvány használatához társadalombiztosítási kártya szükséges, amelynek igényléséhez magyarországi lakhely és munkahely szükséges, valamint egyes szociális juttatásokat az önkormányzaton keresztül lehet igényelni. kontra) A bejelentkezés baráti, rokoni alapon bármikor meg-

oldható Magyarországon. A kettős állampolgárságból adódóan az inaktívok, tehát társadalombiztosítási járulékot nem fizetők is részesülnének a magyarországi szociális juttatásokból.

II. Választójog. pro) Szavazati joggal csak magyarországi, minimum 3 hónapos állandó lakhellyel rendelkezők bírnak. A kettős állampolgárság esetében az adott személynek a másik országban nem lehet állandó lakcíme. Aki ezt megsérti, közokirat-hamisítást követ el. Áttelepülők esetében meg lehet követelni a közjegyzői igazolást arról, hogy az illetőnek a másik országban nincs bejelentett állandó lakcíme. kontra) Az állandó lakcímgényt meg lehet kerülni az önkormányzathoz való bejelentkezéssel. A Magyarországon tanuló vagy dolgozó kettős állampolgárok politikai jogegyenlősége sérül, ha rendelkeznek állandó lakcímmel, és mégsem szavazhatnak. A kettős állampolgárok választói részvételével a nem Magyarországon adózók is dönthetnének magyarországi politikai kérdésekben.

III. Útlevel. pro) A kettős állampolgárság lényegében csak az útlevelelről szól. Külön állampolgárság nélkül nem lehetséges magyar útlevel kiadása. kontra) Az állampolgárok között nem lehet különbséget tenni. Így, ha az útlevel miatt állampolgársághoz juttatják a határon túli magyarokat, akkor az állampolgárság minden következményével számolni kell. Egy külön, csak határátlépésre jogosító okmánnyal is kezelni lehet a problémákat.

A gazdasági megfontolások általában ahhoz kapcsolódtak, hogy vajon mennyien települnek át a kettős állampolgársággal rendelkezők közül. A leggyakoribb érvpárok a következők voltak:

1. A potenciális áttelepülők létszámáról: pro) Ahogyan a státustörvény esetében, illetve Szlovákia uniós csatlakozása után sem nőtt jelentősen az áttelepülők száma, ebben az esetben kell számolni ilyen következményekkel. A legnépesebb csoport, az erdélyiek ezt 2007 után egyébként is megtehetik. kontra) A kettős állampolgárság nyomán elvileg mindenkinek adott az áttelepülés vagy a magyarországi munkavállalás lehetősége, aki magyar igazolvánnyal rendelkezik.

Itt kell megjegyezni, hogy a 2003-as közvélemény-kutatási eredmények szerint Erdélyből a megkérdezettek 14%-a, a Vajdaságból 8%-a, összesen kb. 250–300 000 fő áttepeldése prognosztizálható.

2. A kettős állampolgárság révén Magyarországra áttelepülők, illetve itt munkát vállalók hatása az állami költségvetésre: pro) A határon túliak magyarországi munkavállalása nem jár jelentős költségvetési többlettel, mert az áttelepülők vagy munkavállalók döntően városi, fiatal, szakképzett társadalmi csoportokból érkeznek. A legális foglalkoztatás révén, munkaviszonyukkal

a társadalombiztosításuk és adózásuk is rendeződne. Így a magyar államnak bevétele és nem kiadása származna az áttelepülésből vagy a magyarországi munkavállalásból. kontra) Az áttelepülők, magyarországi szolgáltatásokat használók egy része (kb. 20%) az oktatási rendszerben vesz részt, és ez a kötelező állami normatívák révén jelentős többletkiadással jár. Ugyanez vonatkozik a kb. 20%-nyi áttelepült inaktív keresőre is. Ezzel együtt feltételezhető, hogy bizonyos szolgáltatásokat Magyarországon bejelentkezett, de életvitelszerűen nem itt élők vennének igénybe.

3. A nyugdíjak ügye: pro) Csak a magyarországi lakhellyel és életvitelszerűen itt élőkre vonatkozik, és csak a Kárpátaljáról átjöttek terhelnék a magyarországi nyugdíjrendszert. A többi ország esetében az ott megállapított nyugdíj összege járna az áttelepedés után is. Ez alól jelenleg Románia és Ukrajna kivétel. Az előbbi esetében folyamatban van a nyugdíjellátás nem visszamenőleges hatályú átalakítása: a Romániából áttelepülő nyugdíjas az ottani nyugdíjszámítás alapján megítélt összegben részesülne az áttelepülés után is. kontra) A magyar költségvetésnek már ma 19 milliárdjába kerülnek a már áttelepült nyugdíjasok, ez az összeg jelentősen megugrana a kettős állampolgárság bevezetésével és meghaladná a nyugdíjalapok teherviselő képességét.

4. A magyarországi tanulmányi költségek: pro) Ma a határon túli diákok nem kapnak állami támogatást, hanem közalapítványi ösztöndíjakban részesülnek. A Magyarországon végzett középiskolások és egyetemisták döntő része itt marad, és a magyar gazdaságban adózik a későbbiekben. kontra) A Magyarországon tanuló határon túli diákok után az állami költségvetés fejkvótát fizet. A kettős állampolgárság esetében az itt tanulók száma jelentősen növekedne, így a fejkvóta is. A magyarországi képzés után a határon túli fiatalok döntő többsége nem biztos, hogy Magyarországon maradna, vagy visszatérne a szülőföldjére.

5. A munkaerőpiacról: pro) A magyarországi munkaerőpiacon csak az tud megjelenni, aki munkát is talál; mivel döntően gazdasági migrációról van szó, működik a piac keresletszabályzó szerepe. A kettős állampolgárság révén kihéberedő munkaerőpiacon a határon túliak jobb tárgyalási pozícióval indulhatnak. Az ennek révén kialakuló migrációs rendszerekben nem lesz szükség-szerű a végleges magyarországi munkavállalás illetve az áttelepülés. kontra) Az áttelepülők és Magyarországon munkát keresők egyrészt lenyomnák a munkabéreket, másrészt a Munkaerőpiaci Alapot is az ellehetetlenítésig megterhelnék.

6. Az okmány és adminisztrációs költségekről: pro) Nem kerülne az egész semmibe sem, hisz mindenki maga finanszírozza az okmányköltsége-

ket. kontra) A szükséges apparátusbővítés több milliárdos költségvetési kiadással járna.

– *Vájon a politikai érvek esetében is lehet ilyen szabványosítottan pro és kontra beszélni?*

– Igazad van. Az előbbi hosszú felsorolásból igazán nem jöhetett ki a viták alaphangulata, az aggodás, a félelem: Milyen károm származhat ebből? S ez tényleg a jóléti sovinizmust erősítette. Ráadásul ezzel szemben, egymással összekeveredve jelent meg két vágy: a történelem felülírása és a szabadságszerető ember szolidaritásigénye. Hiszen egy demokrata számára a kettős állampolgárság egyfajta felszabadulás-érzetet is okozhatott: miért ne sikerülne, ha rajtunk múlik? Miért ne bővíthetnénk mások jogait? Mi miért ne tehetnénk meg, ha a szomszédos országok és Európa megteheti? Nagyon érdekes volt, hogy ez a liberális nézetrendszer nem a magyarországi bevett liberális politikai megmondóktól (Bauer Tamás, Fodor Gábor, Kis János) jött, hanem Nyugat-Európában élő (kettős állampolgársággal bíró) magyaroktól (Bereznay András, Hegedűs Zsuzsa, Schöpflin György), és számomra külön érdekesség volt a közéleti vita női szereplőinek felülreprezentáltsága ezen a téren (a már említett Hegedűs Zsuzsa mellett Szili Katalin és Béki Gabriella állásfoglalása). A vitákban egyszerre volt jelen mindkét oldalon a hagyományos, történetileg kialakult magyar aggodó, önbizalomhiányos mentalitás, és az ez alóli felszabadulás akarása. Az „igen” oldalán a „merjünk valamit megtenni” mellett ott volt a határon túli magyarok csalódottságától, a bennük élő bizalom eljátszásától való félelem. Míg a „nem” oldalán épp a felelős, hosszú távú, nem a közvetlen érzelmeket kiszolgáló gondolkodást hangsúlyozták mint politikai újdonságot, de ezt elnyomta a „teher”, a „eticizálódás”, a „regionális konfliktus” propagandája, Orbán démonizálása, s ezt a Szülőföld Alap újdonsága sem tudta ellensúlyozni. A „nem elmenni népszavazni”, (mert rossz az eszköz, rossz a kérdés, hazug az érvelés stb.) pozíciója pedig a politikai elit teljesítményével szembeni tiltakozás újdonságát hozta. Én ezt is egyfajta individualizációs, felszabadulási folyamatként értelmezem.

De térjünk vissza az olvasó számára száraz leltározáshoz – a nekünk megkezdhetetlen homálybogozáshoz –, a politikai érvek és ellenérvek terepére. A politikai érvrendszereket kiindulópontjuk szerint két csoportba sorolom: a magyar-ság- illetve kisebbségpolitikai, és a pártpolitikai megfontolások körébe.

Magyarság- és kisebbségpolitikai szempontból:

1. A magyar–magyar kapcsolatokban: pro) A kettős állampolgársággal járó útleveél-kérdésen túl – amely „csak” a vajdaságiak problémáit oldaná meg

– sokkal általánosabb kérdés a kulturális és jogi emancipáció ügye. Tehát az, hogy saját kultúrájában ne szlovákként, románként, vagy ukránként azonosítsák például hivatalos ügyeinek intézésekor, vagy a magyar határ átlépésekor. kontra) A megkülönböztetés nem számolható fel egy jogi aktussal, hiszen a csoportképző előítéletek megmaradnak. A mai magyar közgondolkodásban egyébként is egyre inkább felvidékiekről, erdélyiekről, kárpátaljaiakról beszélnek. A hivatali ügykezelésben pedig el kell jutni odáig, hogy bárkit, bármikor, bárhol azonos készséggel szolgáljanak ki. A kisebbségi helyzetet egy jogi aktussal legfeljebb kezelni lehet, ám megszüntetni semmiképp.

2. A kettős állampolgárság és az autonómia ügyében: pro) A két dolog nem üti egymást, sőt a kettős állampolgárság által megerősített közösség jobb pozíciókkal küzdhet a nemzeti autonómiáért. kontra) Európában, leszámítva a speciális ír helyzetet, nincs arra példa, hogy a kettős állampolgársággal rendelkezők nagy tömege által használt intézmények, illetve területek autonómiát kapnának. A két dolog azért is kizárja egymást, mert a nyelvországhoz kötődő egyéni kapcsolódást erősíti meg, nem pedig a regionális, kisebbségi közösségek belső kohézióját. A kettős állampolgárság intézménye tovább erősítheti azon értelmiségi és középosztálybeli rétegek elvándorlását, amelyekkel hatékony autonóm intézményrendszert lehetne működtetni. Ezen néhány ezres elitek nélkül, vagy képzettségbeli, társadalmi helyzetük romlása után ezeket az intézményeket sem lehet működtetni.

3. A népszavazás mint érdekérvényesítő eszköz: pro) Lehet, hogy rossz a kérdésfelvetés, rosszul képviselték, de létezik egy adott helyzet, amelyben ki kell használni a lehetőséget egy, a magyar–magyar kapcsolatokat erősítő jogintézmény létrehozására. Ezzel is előre lehet lépni. A népszavazás eredménytelensége visszavetheti a Magyarországhoz fűződő intézményes, személyes és érzelmi kapcsolatokat. kontra) A problémakör nincs végiggondolva. Olyan politikai erők kezébe került a kezdeményezés, akik számára a nemzeti szolidaritás csak ürügy volt saját pártpolitikai céljaik megvalósításához, és ebben túszként használták a határon túli magyar politikai erőket. A népszavazás megmutathatja, hogy a közvélemény sokkal kevésbé hajlandó támogatni a határon túli magyarokat, mint a politikai elit. Ez tisztázó hatású is lehet, hiszen rákényszerítheti a szereplőket, hogy a szimbolikus politika köréből kilépve más, a mindennapiság mezőiben lássák helyzetüket.

4. A kettős állampolgárság intézményének hatása a szomszédos országok magyarságpolitikájára: pro) Megerősítené a kisebbségi magyarság pozícióit és kiterjesztené a magyar nemzet jogi határait és egy 15 milliós nemzet részeként számolnának a Magyarországhatárain túl élőkkel, azaz saját állampolgá-

raik egy etnikulturálisan meghatározott csoportjával. kontra) Tovább erősítene azt a nemzetközi tendenciát elsősorban a szomszédos országok többségi diskurzusaiban, hogy a magyarok biztonságpolitikai kérdést jelentenek ezekben az országokban. Integrálásuk a politikai közösségbe, vagy hosszabb távon a politikai nemzetbe ezért felesleges, hiszen társadalmi pozíciójuknak az áttelepülés, az asszimiláció és a demográfiai adottságaik révén történő gyengítésével akkortól nem jelentenek problémát, mikor a parlamenti képviselők között szükséges szavazatokat már nem tudják biztosítani.

– *Mielőtt a pártpolitikai szempontok leltározáshoz kezdenél, összefoglalnád, hogy melyik párt mit képviselt a népszavazás során?*

– Az SZDSZ a „nemre” buzdított. Azt hangsúlyozta, hogy csak teljes értékű állampolgárság megadása lehetséges: ha a népszavazás érvényes és „igen”-nel végződik, akkor a jogosítványokat meg is kell megadni. Távlatosabban ez a párt az EU csatlakozásban látta a problémák megoldását, a vajdasági és a kárpátjai magyarok kapcsolattartási problémáit pedig technikailag kezelhető (vízum, kishatárforgalom) kérdésnek tekintette. Az MDF az „igen” mellett foglalt állást, a már kétszer benyújtott állampolgársági törvényt módosító javaslatukat fenntartotta. A magyarságpolitikában nem hirdetett új programot, hanem a szülőföld-program bővítését szorgalmazta. Javaslatai között szerepelt egy új, a határon kívüli magyarok ügyeivel foglalkozó parlamenti bizottság létrehozása is. Az eredménytelen népszavazás után azt indítványozta, hogy amennyiben a parlament március 15-ig nem tudja kezelni a kérdést, akkor osszassa fel magát, hiszen nem tudja ellátni a rá bízott feladatokat. A többi párt és a média azonban nem foglalkozott érdemben az MDF javaslataival. A FIDESZ az „igen” szavazatra kérte a választókat. Ők azt sugallták, hogy sikeres és az „igen” győzelmével végződő népszavazás nyomán az Országgyűlés köteles lesz egy, a letelepedés nélküli magyar állampolgárságról szóló törvényt 2/3-os többséggel meghozni. S ebbe lehet beépíteni a tömeges áttelepedést korlátozó szabályokat is. Az MSZP a „nem” szavazat mellett a „nemzetpolgárság” kategóriára épülő útlevelel; a Szülőföld Alap létrehozásával, a Szülőföld Programmal, és az autonómia törekvések hangsúlyos támogatásával akarta megújítani a kormányzati magyarságpolitikát.

A kettős állampolgárság-probléma népszavazásáig vezető útja azt mutatja, hogy a kisebbség- és magyarságpolitikai lehetőségek beszűkülésére, a schengeni egyezmény következményeinek kivédésére adott válaszok, valamint a szerb és a vajdasági magyar problémák tematizációs versenybe kerültek a magyarországi politikában. Ez határozta meg a pártpolitikai logikákat is, amelyekben döntően egymás legyőzése volt a döntő. Mindezt letakarta egy

nyelvi búrok, amely valóságos társadalmi közszellemre, a szolidaritás és a történelmi felelősségtudat érzetére hivatkozva megóvta ezt a szakpolitikai területet a nyílt érdeklődések nyilvánosságától. 1. Az elégséges népszavazási részvétel és az „igen” győzelme esetén: A FIDESZ tematizálhatja a Gyurcsány-kormány időszakában először a politikai közbeszédet. Az Európai Parlamenti választások után másodszer könyvelhet el a maga számára választási sikert. A 2/3-os törvény esetében vagy elfogadják a FIDESZ álláspontját, vagy, ha nem, a törvény elmaradásának ódiuma az MSZP-re és a kormánykoalícióra hárul. A kormánykoalíció a nemzetietlen, a vesztes pozíciójába szorul, és ha nem hozza meg a FIDESZ által is elfogadott törvényt, akkor a következő két évben ebben a beszorítottágban kénytelen politizálni.

2. Az elégséges népszavazási részvétel és a „nem” győzelme esetén: a FIDESZ kénytelen elfogadni a vereséget és új tematizációs helyzetet kell kialakítania. Nem ítélné meg/el a magyar társadalom „magyarságteljesítményét”, mert ezzel biztosan szavazókat vesztené. A kormánykoalíció igazolva láthatja álláspontját. Ezt követően azonban el kell döntenie, hogy elodázó, vagy ténylegesen a probléma kezelését vállaló stratégiát alakít ki. Ez utóbbihoz azonban szükséges a jobboldallal és a határon túli magyar pártokkal a konszenzuseresés. De mindenekelőtt a súlyosbodó vajdasági magyar politikai elégedetlenséget kell kezelnie. Ez történhet úgy is, hogy a VMSZ helyett a Magyar Nemzeti Tanácsot hozza helyzetbe, de egy kétoldalú megállapodással is, amely kizárólag a vajdasági magyarok számára biztosítja a kettős állampolgárság jogintézményét.

3. Az elégtelen népszavazási részvétel esetén: A FIDESZ kénytelen lesz tisztázni, hogy nemzetegyesítő magyarságpolitikájában az autonómia-törekvéseknek, a kettős állampolgárságnak, a kedvezménytörvénynek, a nemzetközi kisebbségvédelemnek és a határon túli magyar politikai pártoknak mi a viszonya egymáshoz. A kormányzat, ha sikerül túllépnie a határon túli pártokkal kialakult konfliktushelyzeten, lehetőséget kap arra, hogy felépíthesse a „felelős nemzetpolitikát”, továbbá hogy ennek eredményeit láthatóvá is tegye a kapcsolattartásban, a támogatáspolitikában és a szomszédságpolitikában.

4. A versenyhelyezeten túli pártpolitikai félelmek: Ha a népszavazás eredménytelen lesz vagy a „nem” győz, a FIDESZ a hatalomért folytatott harcban már nem tud hatékonyan mozgósítani az össznemzeti–történelmi érdekek képviselőjeként. Az ellenfél számára tehertételnek számító problémát nem tudja igazán (ki)használni – talán csak a saját tábor integrálásában –, mert a népszavazás során a közvélemény többségét nem tudta maga mögé állítani. Ugyanígy gondot jelentett volna a kettős állampolgárság ügyében a szélső-

jobb, vagy a kórházprivatizáció ügyében a kommunisták előretörése a kormány ellenzékeként. Épp ezért a FIDESZ-nek úgy kellett átkarolva integrálnia ezeket az ellenzéki törekvéseket, hogy szövetségre mégsem lépjen velük – hiszen ezzel még inkább magára vonta volna a populizmus vádját –, hanem mint a nemzet és a társadalom képviselője kormányzati alternatívaként jelenjen meg Gyurcsányékkal szemben.

A kettős állampolgárságtól és a magyarországi áttelepüléstől való kormánykoalíciós félelmek két csoportba sorolhatók. Az egyik csoportba azok az érvek tartoznak, melyek szerint a kettős állampolgárság intézményének magyarországi felvetése és bevezetése konfliktusokat teremtene a szomszédos országokkal. S ezzel nem a modernizációs, hanem a nemzeti kérdések kerülnének a magyar politika középpontjába. A másik csoportba az áttelepülők, illetve a feltételezett választójog érdekében Magyarországon bejelentkezettek számának növekedése miatti aggodalmak sorolhatók. Ezek szerint az áttelepülők és a bejelentkezettek komolyan befolyásolhatnák a parlamenti választások eredményeit a jobboldal javára. (Ezáltal akár az SZDSZ ki is kerülhetne a parlamentből.) A jobboldali kormány győzelme, majd a határon túli, feltételezeten jobboldali szavazók magyar állampolgársága, itteni szavazati joguk biztosítása pedig bebetonozhatná a FIDESZ-kormányzást. Ez pedig a baloldali feltételezés szerint vezérelven működő, hosszú nacionalista kurzushoz vezetne.

– *Még mindig az érveknél maradvá: a gazdasági érvekkel mit lehet kezdeni?*

– Mindkét oldal végzett számításokat. Az MVSZ 800 000 áttelepülő esetében 183,3 milliárd Ft plusz állami bevétellel számolt, míg a kormányzati oldal ugyanilyen létszám esetében 537 milliárd Ft állami többletkiadással számolt. Az MVSZ valószínűleg alábecsülte a nem aktív keresők számát, feltételezte az önerős magyarországi lakásvásárlást, míg a kormányzat alábecsülte a feltételezett áttelepülők kereseti viszonyait, és sokkal több szociális és munkaügyi juttatást számolt. Bizonyos esetekben a magyarországi átlagot vették, miközben a határon túli áttelepülők inkább a 24–35 év közti, szakképzett korosztályokból kerülnek ki. Nem sok értelmét látom az adatok boncolgatásának, mert reális számításokat csak akkor lehetett volna elvégezni, ha részletesen megvizsgálják például az utóbbi 10 évben Magyarországon letelepedési engedélyhez, illetve állampolgársághoz jutott személyek gazdasági és szociális viszonyait. (Az erre vonatkozó kutatási javaslatokkal kormányzati oldalról nem foglalkoztak, novemberben már nem is igen volt rá idő.) De legalább ennyire fontos két szakmai közhely. Az egyik az, hogy a nem erőszakos nemzetiségpolitikai kényszer, hanem a munkaerőpiaci kereslet igényeit kielégítő gazdasági migráció – márpedig a magyar–magyar vándorlás ilyen – hosszabb-rövidebb távon mindig előnyös a befogadó ország számára.

A másik pedig az, hogy a költségvetés esetén nem egy zárt rendszerről van szó. Ha nagyobb az aktív foglalkoztatottak aránya és száma, akkor a költségvetési kerek is bővülnek. A kormányzati számítások ezt nemigen vették figyelembe.

– *A migrációs érvek mennyire voltak megalapozottak?*

– Itt a becslések, várakozások helyett érdemesebb volna Csata Zsombor, Gödri Irén, Horváth István, Kiss Tamás, Sík Endre tanulmányait elővenni. Ezen túl azt is világosan kell látnunk, hogy a kettős állampolgárságtól és a Szülőföld programtól függetlenül, a határon túli magyar közösségek olyan „olvadó jégcsapok” (ez a Göncz László által, a szlovéniai magyar kisebbség történetéről írt kulcsregény címe), amelyeket generációkon át az elvándorlás, az asszimiláció, a természetes népszaporulat csökkenése jellemez. Ráadásul, a sok kisebbségi életpálya számára magasabb életszínvonalat és jobb mobilitási lehetőségeket biztosító nyelvország népessége 1989 és 2003 között félmillióval csökkent. Ezt a népességszökkenést döntően a határon túli magyar bevándorlók pótolták. Az 1989 óta Magyarországra betelepült 250 000 személy 80%-a magyar nemzetiségű volt. Ezen belül 20% a tanulók, 15–20% a felsőfokú végzettséggel rendelkezők és 20% a háztartásbeliek és nyugdíjasok aránya. (Ma 5 500 Ukrajnából és 21 000 Romániából áttelepült nyugdíjas része a magyarországi biztosítási rendszernek.) S szintén 15–20% körül van az iparban és építőiparban dolgozó áttelepültek aránya. Ezen túl még számolni kell kb. 200–250 ezer illegális magyarországi munkavállalóval is, akit nem regisztrálnak. Csak talán most, az unióban megkövetelt 3 hónapos tartózkodási szabályozás után fog ez a közeg valamit fehéredni. Egyre többen fognak tartózkodási- illetve munkavállalási engedélyt kérni.

A már többször felemlgetett kereslet-szabályozáson túl a magyar–magyar migrációnak van néhány sajátossága. Az egyik az, hogy a döntően gazdasági, karrierépítéssel, társadalmi mobilitás-igénnyel magyarázható magyar–magyar migrációban a migráns nem válik nyelvi, kulturális kisebbségivé, hanem épp ebből a szerepből lép ki. (Épp ezért oly fájdalmas számukra, amikor bevándorlóként, társadalmi, netán etnikai kisebbségként kezelik őket Magyarországon.) A másik sajátossága ennek a vándorlásnak, hogy túlról általában olyan munka- és társadalmi pozíciókba települnek át, amely az otthoni státusnak megfelelő, annak közelében van. Ezt megelőzheti a magyarországi tájékozódás, de ez már döntően a barátok, rokonok, a már átjötték hálózatain keresztül történik. S ebben van a harmadik fontos sajátosság, nevezetesen a migrációs kapcsolatháló működése. S ez az a szerkezet, amely megfelelő feltételekkel migrációs rendszereket alakíthat ki, amely révén valaki hosszabb-rövidebb magyarországi munkavállalás után, gazda-

sági tőkét, ismereteket, és kapcsolatokat felhalmozva visszatérhet a szülőföldjére. Talán ez az a pont, ahol befolyásolni lehet a migrációs folyamatokat.

– Az „igen” és a „nem” melletti jogi, gazdasági, politikai érveket, félelmeket összefoglaltad. De mindez milyen elvi alapokon áll? Vágy „csak” egy adott politikai helyzetben felvetett jogintézmény megideologizálásáról van szó?

– Egy, a kettős állampolgárságról szóló akadémiai ankéton Szarka László az egész, egymást nem találó vita- és érvkavarodást arra vezette vissza, hogy a magyar közgondolkodás nem tisztázta, hogy ki mit gondol a nemzetről. Én is azt hiszem, hogy ebben a vitában ez a tisztázatlanság fakadt fel. Milyen viszonyban van egymással a kulturális és a politikai nemzet? Mi szervezheti az államot: a terület vagy a nemzet? Itt két paradigma került szembe egymással. Az egyik a XIX. századi nemzetállamiság meghaladását az etnokulturálisan semleges államban látja, és a magyar nemzet és állam határainak különbözőségét egy nagyobb politikai egységen belüli polgári integrációban látja meghaladhatónak. Míg a másik a nacionalizmust, mint érzületet, mint kulturális és politikai hagyományt, mint közösségszervező erőt eleve adottnak veszi. Ezért nem leküzdeni, hanem modernizálni kívánja. Talán az volt első eset, hogy nem a liberális/konzervatív törésvonal mentén váltak el a vélemények, hiszen a határon túli magyar liberális értelmiség is döntően az utóbbi paradigmában gondolkodik (Bakk Miklós, Bíró Béla, Losonczi Alapár, Öllös László, Végel László). Úgy tűnik, hogy Bauer Tamás és Kis János nem tudta a saját pártpolitikai félelmait átlépni. Valószínűleg nem is lehet egy, a nemzetépités kérdéseiről folyó vitában kizárólag egy másik paradigmában mozgó, attól teljesen különböző fogalmakkal operáló érvekkel bekapcsolódni. Épp úgy, amint a magyarországi pártpolitikai harcokat sem lehet értelmezni pusztán a kisebbségpolitikai vagy a nacionalizmus-tanulmányok fogalomkészletével és megközelítéseivel. (Ezért nem sikerülhetett Markó Béla 2003 tavaszi nemzetstratégiai esszéjének kísérlete sem.)

Egy másik ki nem mondott probléma a határon túli magyar közvélemény, illetve politikai intézményrendszer magyarországi kezelése. A kényszerhelyzettől, az MVSZ ideológiai holdudvarától függetlenül lehet persze a külön politikai, társadalmi, kulturális entitás óhajára azt felelni, hogy „mi jobban ismerjük a Ti hosszú távú érdekeiteket”, „vezetőitek”, a FIDESZ mal-mára hajtják a vizet”, stb., a kisebbségtörténeti tapasztalat mégis az, hogy ettől nem fog megváltozni a kisebbség nemzeti emancipációs igénye - illúziók, politikai egyensúlyvesztés ide vagy oda. (A kiegyezés utáni magyar politikai elit például büszke volt az Európában kivételesnek számító nemzetiségi törvényére, csak hogy erről más volt a magyarországi nemzetiségek véleménye,

ezért sem lehetett sikeres magyar politikai nemzetbe integrálódásuk a századforduló. Kezdek „trianonozni”?)

A magyarországi nemzeti paradigma-problémát tovább bonyolítja az a tény, hogy míg a Magyarországon élőknek a haza és a szülőföld fogalma egybeesik, addig a határon túliak számára ez két külön tér. (A magyar kisebbségtörténet szerint Csehszlovákiával és a Jugoszláviával szélesebb körben azonosultak az ott élő magyarok, de ebben a szlovák és szerb törekvésekkel szembeni védekezés is közrejátszott.) Az otthon és haza fogalmában közvetítőként jelenhet meg a regionális tudat és ezek politikai, irodalmi–ideológiai változatai (szlovenszkóiság, transzilvanizmus) mint virtuális, kulturális autonómia-azonosságok. Ez azonban a kisebbségi politikai elitnek esetében az identitáspolitikai programépítésnél jóval hangsúlyosabb pártpolitikai tevékenység révén másodrendűvé vált. Ezzel szemben a nyelvországhoz, Magyarországhoz való integráció szinte a két világháború köztihez hasonló erősségű kötődés-rendszert alakított ki. A népszavazás eredménye ebben a viszonyrendszerben hathatott az emancipáció elutasításaként. Ráadásul a szülőföld-kötődés sem erősödik; a gazdasági bajok, a rossz munkapozíció legalább annyit rombol ezen, mint az asszimilációs politikák.

Újra visszajutunk az alapkérdéshez: a szomszédos országokban kényszerközösségként létrejött magyar közösségek, mint önálló, a nemzeti kötődések szervezte (politikai és kulturális) közösségek mely politikai nemzetekhez és politikai közösségekhez és hogyan kapcsolódnak? (Itt megkerülhetetlen annak felvetése, hogy csak Romániában és Szlovákiában egyértelmű a magyarság magyar politikai szervezetek általi lefedettsége. Szerbiában és Montenegróban a magyar választók közel harmada nem a magyar pártokra adta le a szavazatát. Kárpátalján pedig a politikai megosztottságon – a KMKSZ és az UMDSZ közti harcon – túl a két magyar politikai erő teljes elkötelezettsége – az előbbi esetben a FIDESZ, az utóbbi vonatkozásában a megyei–kormányzati nomenklatúra felé – igencsak megkonstruálttá teszi az önálló politikai entitásról való beszédmódot.) A politikai és hatalmi–kormányzati közösségen túllépni pedig csak a kollektív, intézményesített integrációval, belső demokráciával bíró autonómiával lehetséges.

Az autonómia-akaráson túl nincs válasz arra sem, hogy akkor mi legyen a magyar állam szerepe? Az volna a budapesti magyarságpolitika feladata, hogy – mint Bauer Tamás és Kis János javasolja – bízassa a határon túli magyar kisebbségpolitikuskokat az adott ország politikai nemzetébe való integrációra? Mindezt úgy el lehet fogadni, hogy a magyar állam feladata lehetőségeihez mérten biztosítani a közösségi önszerveződéshez, a munkaerőpiaci pozí-

ciók javításához szükséges, egyébként hiányzó forrásokat és tudástranzfert. De legalább ennyire fontosnak tartom a magyar kulturális közösségen belüli jogi emancipáció és társadalmi esélyegyenlőség növelésének kérdését. (Ezen belül a kettős állampolgárság csak az egyik technika. Le lehet ennél cövekelní, mint a századforduló függetlenségi harcaiban a hadsereg vezényleti nyelvénél, de mi lehet ennek a társadalmi haszna?) Mindebben a magyar állam szerepét újra kell gondolni. Duray Miklósnak a MAÉRT 2004. novemberi ülésén közreadott, a kettős állampolgárság mellett érvelő tanulmánya a magyar államot, mint a világon bárhol élő magyarok államát értelmezi. S e mellé rendeli a mindenkori magyar kormányzatokat, illetve a magyar nemzetet. A nagy kérdés az, hogy ez utóbbit hogyan fogjuk fel? Úgy, mint egy politikai egységet, vagy úgy, mint regionális és ideológiai politikai egységek szövetségét? A kettős állampolgárság körüli viták megkerülhetetlenné teszik azt a kérdést, hogy melyik jövőkép lesz uralkodó a magyarországi közgondolkodásban: az, amelyik a magyar politikai nemzethez az állampolgárságon keresztül egyénileg kapcsolja a más országokban élő, magukat magyarnak valló embereket; vagy az, amelyik a magyar politikai közösséghez kapcsolja a más országokban élő magyar közösségek intézményességét és külön-külön, az adottságaiknak megfelelő „szerződéses nemzetpolitikát” folytat velük; vagy az, amelyik a regionális politikában mint a szomszédos magyar politikai pártjainak támogatója és természetes szövetségese, és ha kell érdekeinek védelmezője lép fel?

– *A népszavazás eredményei az előbbiekről mondanak valamit?*

– Nem. Ezek az elvi kérdések szerintem nem köthetők össze a mostani választói magatartással. Tálán ha egy szociológiai vizsgálat során megmérhethetnénk, hogy egyáltalán ki mire szavazott: 1.) a határon túli magyarok – kedvezményes honosítására; 2. a magyar állampolgárság biztosítására; 3. a letelepedés nélküli magyar állampolgárságra; 4. arra, hogy a magyar országgyűlés hozzon egy törvényt, amely biztosítaná az előbbieket valamelyikét; 5. a határon túli magyarokért való szolidaritásra; 6. vagy a FIDESZ illetve MSZP melletti elkötelezettség bizonyítására? Ezek – mint annyi felvetésem – inkább elemzési, mérési szempontok, de most, hogy mindenki szeretné az egészet elfelejteni, nem hiszem, hogy lesz megrendelés egy ilyen típusú vizsgálatra.

A még mindig nem véglegesített eredmények szerint a választójoggal rendelkező magyarországi népesség 36,5%-a ment el szavazni. A leadott szavazatok 51,55%-a (1 519 850 fő) „igent” mondott a kezdeményezésre, 48,45% (1 428 358 fő) pedig elutasította azt. Mivel az „igen” vagy a „nem” szavazatok aránya nem érte el a választók 25%-át (18,8%, illetve 17,7% volt) a népszavazás eredménye tehát nem kötelező az országgyűlés számára.

Azaz nem a voksok, hanem a távolmaradók döntöttek. De ez a távolmaradás feltehetően nem a népszavazás tényének nem ismeretéből, hanem a döntés iránti érdektelenségből és bizonytalanságból adódhatott. Ez utóbbit jelentőségét bizonyítja az is, hogy a másik, a kórházprivatizációval kapcsolatos kérdésre jóval többen voksoltak. A két kérdés együtt szerepeltetése azzal is járt, hogy a kettős állampolgárság kérdését burkoltan szociális kontextusba helyezte. A szociális félelmek alapján szavazók tehát a kórházprivatizáció ellen igennel, az állampolgárság ügyében pedig automatikusan nemmel voksolhattak. Ezt szintén mérni lehetne és fontos is volna tudni. Arról is csak előzetes adataink vannak, hogy a FIDESZ és az MSZP törzsszavazóinak hány százaléka voksolt a „pártjával” szemben. Az előbbi esetében ez az arány 10–15%, a baloldali szavazóknál 25–30%-ra tehető. Tehát a nagy pártoknak ebből a szempontból is eredménytelen, kölcsönösen elfelejthető eredményt hozott a népszavazás.

Arra nézve, hogy a kettős állampolgárság körüli vitákból mi befolyásolhatta a közvéleményt, két, november 11-e körül készült közvélemény-kutatásból tudhatunk meg a legtöbbet. A *Capital Research* vizsgálata során a kettős állampolgárság, a megkérdezettek 2/3-a szerint többletkiadással járna; 50% szerint mindez ingyen orvosi ellátással jár; és 40%-uk úgy vélte, hogy sokan költöznének át Magyarországra. A *Medián* ugyanebben az időszakban készült vizsgálatából az derült ki, hogy a megkérdezettek szerint a kettős állampolgársággal adni kell: útlevelet (63%); iskoláztatási lehetőségeket (56%); szavazati jogot (45%); nyugdíjat (21%). Tehát az „igen”-t támogatók költségvetési terhektől és a tömeges áttelepüléstől való félelmeket oszlató kommunikációja nem ment át a köztudatba. A mumus működött.

A magyar-magyar viszony, a migrációs potenciál mérése szükséges, de ezzel minimum fél évet várni kell, míg elcsitulnak a kedélyek Magyarországon és a szomszédos országokban.

–*Ván-e valamilyen szakmai foratókönyv arra nézve, hogy mit is csinálhatna most a magyar kormányzat a határon túli magyar ügyekben?*

– Nem tudok ilyen foratókönyvekről, sem szakmai műhelyekről, ahol ezek elkészülhetnének, sőt, vonatkozó elemzések és kutatások megrendeléséről sem tudok. Ettől függetlenül a magamfajta kutatóknak lehetnek elképzelései, még ha a kutya se’ kíváncsi rá. De hangsúlyozom, hogy ez nem a politikai elkötelezettségek, pozícióerősítő szándékok alapján működő logika.

– *E szerint a logika szerint miként lehetne most kezelni a helyzetet?*

– A pártpolitikai vitákban teljesen külső szempontok szerint alakult magyarágpolitika sodródását szervezeti, költségvetési stabilizációval sürgősen

meg kellene állítani. A kormányzat igazából nem pénzadományokkal, hanem az akut problémákat kezelő látványos intézkedésekkel tehetne gesztusokat, hogy bizonyítsa felelős politizálását. (Például: az idegenrendészeti hivatali korrupció felszámolása, az ott folyó ügyintézés szakszerűsítése; a szomszédos országokból befolyó vízumdíjak felajánlása a Szülőföld Alapba; a határon túli fórumok felkérése problémakatalógus összeállítására a magyarországi megkülönböztetett helyzetekről.) Mindez azonban nem pótolhatja a népszavazási kampány során, a határon túli magyar közvéleményben igényként és immár reális célként rögzült kettős állampolgárság biztosításának valamilyen formáját. (Itt a kormányzat elfogadhatja az MDF törvénymódosítási javaslatát, vagy nagyvonalú gesztusként támogathatja a határon túli magyar pártok tervezett közös törvényjavaslatát.) Ezzel párhuzamosan a kárpátaljai és a vajdasági (magyar) lakosság magyarországi határátlépési nehézségeit a nemzeti vízummal, illetve a kishatárforgalom újbóli biztosításával kezelhetné. A külügyi munkában pedig annak napirenden tartását látom kulcskérdésnek, hogy az Európai Unión belül az eddigi periférikus határterületek fejlesztése közös feladat, akár közös fejlesztési régiók, akár vám szabad ipari parkos területekkel. S ezt csak színvonalas aprómunkával lehet Pozsonyban, Belgrádban, Bukarestben, Kijevben átvinni. Ehhez persze szükséges volna a geopolitikai tervezésre és némi apparátus mentalitásváltás is.

A magyarságpolitikában különböző időtávokban gondolkodva szervezeti és szerkezeti lépésekre van szükség. Sürgető, rövid távú szervezeti lépéseknek látнам: a) a MAÉRT mellett egy, a köztársasági elnök és a miniszterelnök által létrehozandó, hazai és határon túli szakértőkből álló, maximum 8–10 fős bizottságot, amely a külmagyar ügyekben stratégiai javaslatokkal, elemzésekkel, különböző alternatívák kidolgozásával és bizonyos döntések hatásainak következményeivel foglalkozna. Ez a bizottság segíthetne a kérdés pártpolitikai közegből való kiemelésében és a budapesti magyarságpolitika szakmai hátterének kialakításában, a gyakorlattá vált ad hoc javaslatokkal szemben. b) A külmagyar ügyek rendszeres kormányzati koordinációja és kezelése érdekében rendszeressé kellene tenni a MAÉRT szakbizottságok működését, a szaktárcák államtitkári szintű vezetésével. Ez az a fórum, ahol a határon túli szervezetek képviselői rendszeresen konzultálhatnak a szaktárcák képviselőivel. Ezzel a szervezeti–közigazgatási–számonkérési technikával lehetne a külmagyar problematikát bevenni a szakigazgatásba. A HTMH ehhez ugyanis – kis költségvetési fejezete miatt – súlytalan. c) Mindenképp szükség van a határon túli támogatási rendszer reformjára. A Szülőföld Alap és program konkretizálására és elindítására szintén. A 2007-tel induló Nemzeti Fejlesztési Terv mellett, az EU-s

szabványok szerint megkerülhetetlen egy Határon Túli Nemzeti Fejlesztési Terv kidolgozása a szomszédos országok szakembereinek bevonásával.

Középtávú (2 éves) szerkezeti lépések: a) A támogatáspolitikában a normatív támogatás érvényesítése. Egyrészt azzal, hogy a parlament a mindenkori magyar állami költségvetésből arányos támogatást határozna meg. A mai 0,18%-ról ezt 2006-ig 0,4–0,5%-ig lehetne felemelni. (Jelenleg egyébként ekkora összeget képes a határon túli magyar intézményrendszer hatékonyan befogadni, és felhasználását ellenőrizni.) A normatív támogatás másik szintje az európai minőség-biztosítással akkreditált magyar intézmények működési költségeinek kiegészítése. b) A migrációs politikában: az idegenrendészeti megközelítés helyett társadalompolitikai kezelési technikák kialakítása. A migrációs rendszerek kiépülésének elősegítése. c) A közigazgatásban: a magyar költségvetési támogatással fenntartott közép-európai irodahálózatok (ajánló irodák; Agora irodák) átalakítása Európai Unió pályázat-menedzselésre, transznacionális pályázati forrásbevonásra, tudásbeviteli és képzési programok bonyolítására.

Stratégiai prioritások lehetnek: a) A kedvezménytörvény továbbfejlesztése és a mindenkori magyar kormányzatok magyarságpolitikájának stabilizálása a kisebbségi társadalom demokratikus önszerveződése érdekében. b) A szülőföldön való boldogulást támogató program keretében elsődlegesen a munkaerőpiaci képzés támogatása; másodsorban a magyarországi befektetések támogatása; és harmadsorban a magyar kisvállalkozások kamatterheinek enyhítése a gazdaságfejlesztésben. (Az eddigi vállalkozástámogatás inkább politikai és kapcsolati szempontok szerint alakult, ezért hatékonysága nehezen mérhető.) c) A magyarországi munkavállalásban az esélyegyenlőség biztosítása a határon túli magyarok számára. d) A mérhető teljesítményhez kötött támogatáspolitikai működtetése a határon túli magyar intézményrendszerben.

– *Köszönöm a beszélgetést!*